

LIBERTAS

Nr. 43

November 2003

Milton Friedman

Det frie valg – liberalisten Milton Friedman

Lars Christensen

Om frihed og frie markeder

Interview med Milton Friedman

Fører finansiel liberalisering til finansiel ustabilitet?

Pernille Johansson

Hvordan skal borgerlige vinde kulturkampen?

Henrik Gade Jensen

Anmeldelse

Lars Christensen: Milton Friedman – en pragmatisk revolutionær

Den synlige hånd

David Karsbøl

Indhold

Det frie valg – liberalisten Milton Friedman ..... 3 <i>Lars Christensen</i>	Anmeldelse ..... 27 <i>Lars Christensen: Milton Friedman – en pragmatisk revolutionær</i>
Om frihed og frie markeder ..... 9 <i>Interview med Milton Friedman</i>	Den synlige hånd ..... 28 <i>David Karsbøl</i>
Fører finansiel liberalisering til finansiel ustabilitet?..... 17 <i>Pernille Johansson</i>	
Hvordan skal borgerlige vinde kulturkampen? ..... 24 <i>Henrik Gade Jensen</i>	

Tidsskriftet Libertas

ISSN 0903-9341. © Libertas

Tidsskriftet *Libertas*, som udgives af selskabet Libertas, er et uafhængigt tidsskrift til fremme af studiet af fri markedsøkonomi og personlig frihed.

Tidsskriftet *Libertas* udkommer fire gange årligt og postomdeles til abonnenterne. Tidsskriftet er indekseret i Dansk Artikelindeks.

Offentliggjort materiale – signeret eller usigneret – udtrykker ikke nødvendigvis redaktionens, udgiverens eller medlemmernes holdninger. For indholdet hæfter alene forfatterne og redaktionen.

Ansvarshavende redaktør

Nikolaj Gammeltoft
Gammel Kongevej 94A, 2.tv.
1850 Frederiksberg C
Tlf./e-mail: 2347 7707 - gammeltoft@libertas.dk

Redaktion

Christopher Arzrouni, Christian Bergquist, Jacob Wimpffen Bræstrup, Morten Carmel, Lars Christensen, Per Henrik Hansen, Nicolai Heering, Pernille Johansson, Mikkel Kroglund, Peter Kurrild-Klitgaard, Stig Nørgaard, Jonathan Szpirt og Anders Wivel.

Indlæg

Redaktionen modtager gerne indlæg af enhver art – f.eks. artikler, bog- og film anmeldelser, noveller, essays og illustrationer (fotos, tegninger, diagrammer o.l.) – men påtager sig intet ansvar for materiale, der tilsendes uopfordret.

Indlæg sendes til redaktionen på tidsskrift@libertas.dk. Skrivevejledning fremsendes ved henvendelse.

Årsabonnement

Personligt (fire numre) ..... kr. 190,00
Institutioner (fire numre) ..... kr. 350,00

Tillæg for levering udenfor Danmark og Færøerne

Grønland ..... kr. 50,00
Øvrige Norden ..... kr. 40,00
Øvrige Europa ..... kr. 50,00
Øvrige udland ..... kr. 80,00

Adresseændringer

Adresseændringer bedes meddelt selskabets forretningsfører. Udebliver Libertas, kan erstatningseksemplar rekvireres hos postvæsenet.

Layout

www.swush.com

Selskabet Libertas

Libertas er en uafhængig og ikke-partipolitisk gruppe, som har til formål at fremme et åbent samfund baseret på den frie tanke og den frie markedsøkonomi.

Forretningsfører (abonnement, administration og regnskab)

Christian Bergquist
Østbanegade 105, 4.th.
2100 København Ø,
Tlf./e-mail: 3555 3726 - cbe@libertas.dk

Sekretær (arrangementer og aktiviteter)

Pernille Johansson
Tonemestervej 2, 2.mf.
2400 København NV
Tlf./e-mail: 3584 1894 - info@libertas.dk

Præsidium

Bo Andersen, Christopher Arzrouni, Rasmus Bartholdy, Otto Brøns-Petersen, Jacob Wimpffen Bræstrup, Henrik Carmel, Morten Carmel, Lars Christensen, Villy Dall, Flemming Friese-Jensen, Nikolaj Gammeltoft, Hans Christian Hansen, Jens Frederik Hansen, Nicolai Heering, Morten Holm, Gunnar Jacobsen, Henrik Gade Jensen, Palle Steen Jensen, Tage Sværke Jessen, Pernille Johansson, Martin Jul, David B. Karsbøl, Peter Kurrild-Klitgaard, Mikkel Kroglund, Ole Kvist, Kristian Kyndi Laursen, Mikael Bonde Nielsen, Rasmus Dalsgaard Nielsen, Mike Polczynski, Casper Thorsted Sørensen, Dan Terkildsen, Anders Wivel, Sune Wæsel og Finn Ziegler.

Hjemmeside og nyhedsbrev

www.libertas.dk

Kontakt

libertas@libertas.dk

Det frie valg – liberalisten Milton Friedman

I denne artikel redegør cand.polit. Lars Christensen for Milton Friedmans bidrag til løsningen og diskussionen af en række samfundsmæssige problemstillinger. Friedman har med udgangspunkt i sin akademiske karriere som økonom bidraget med en række liberale løsningsforslag, som ofte har fået direkte betydning for udformningen af lovgivning særligt i USA. Lars Christensen har skrevet bogen *Milton Friedman – en pragmatisk revolutionær* (2002), som er anmeldt i dette nummer af *Libertas*.

Af Lars Christensen

Milton Friedman har uden tvivl været en af sin tids mest indflydelsesrige økonomer, men han har ikke kun haft indflydelse blandt økonomer. Således har Friedman haft en enorm betydning for den politiske debat i både sit hjemland USA og i Europa. Han har forfattet flere bøger om politiske forhold og hundreder af debatartikler, som har sat et markant fingeraftryk på den politiske debat i den industrialiserede verden i den sidste halvdel af det 20. århundrede. Især Reagans og Thatchers politiske »revolutioner« i 1980ernes begyndelse i henholdsvis USA og Storbritannien var under en betydelig intellektuel indflydelse fra Friedman. Den dag i dag bliver Friedmans tanker ved med at påvirke den politiske debat over alt i verden.

Friedman har dog aldrig været politisk filosof, og han har i modsætning til mange af sine samtidige liberale medkæmpere, såsom Ayn Rand, Friedrich A. von Hayek, Robert Nozick og Murray Rothbard, aldrig skrevet et egentlig politisk-filosofisk værk. Derimod har Friedmans politiske værker altid taget udgangspunkt i praktikken – i den daglige politik.

Friedmans væsentligste politiske værker er *Capitalism and Freedom* fra 1962 og *Free to Choose* fra 1980.

Capitalism and Freedom blev til på baggrund af en række politiske indlæg Friedman holdt på forskellige amerikanske uddannelsesinstitutioner i løbet af 1950'erne. I bogen – som han skrev sammen med sin kone Rose – redegør Friedman for sin liberale vision for USA. Bogen er i overvejende grad præget af konkrete politikforslag og en kritik af den eksisterende politik på forskellige områder. Derimod redegøres der ikke i noget væsentligt omfang for Friedmans politisk-filosofiske fundament. Dette er givetvis ganske bevist.

Friedman refererer altså kun i begrænset omfang til liberal politisk-filosofisk teori, og han fremstår dermed altid som pragmatiker – selvom hans politiske forslag oftest har været ganske radikale. Det har altid været afgørende for Friedman, at hans bidrag til den politiske debat rent faktisk førte til politiske forandringer.

Men Friedman er også revolutionær, idet hans bidrag til den politiske debat ofte har konsekvenser, der i sin ultimative konsekvens ville føre til markante ændringer af samfundsmodellen, hvis de gennemførtes.

Friedman er uden tvivl en enorm politisk-pædagogisk begavelse. Således fremstår hans liberale løsningsmodeller til diverse politiske problemstillinger ofte som naturlige, simple og ligetil, og når man f.eks. læser *Capitalism and Freedom* eller *Free to Choose*, får man ikke umiddelbart indtryk af, at der er tale om forslag, der markant vil ændre ved samfundet. Det betyder ikke, at Friedmans politiske bidrag er ukontroversielle. Således har både *Capitalism and Freedom* og *Free to Choose* ført til en enorm politisk debat efter de blev udgivet. Det afgørende er imidlertid, at Friedmans politiske bidrag ofte starter en fundamental debat om statens rolle i samfundet, som tankemæssigt starter en proces, der ofte leder læseren til langt mere radikale konklusioner, end Friedman umiddelbart lægger op til.

Et eksempel herpå er Friedmans forslag om frit skolevalg og om fri konkurrence mellem offentlige og private skoler, jf. nedenfor. I stedet for at staten giver penge til de offentlige skoler, foreslår Friedman, at staten giver pengene i form af en uddannelsescheck direkte til forældrene. Denne uddannelsescheck kan de så benytte til at købe uddannelse til deres børn – hvad enten de gør det på en privat eller en offentlig skole.

Dermed respekteres forældrenes præferencer – det frie valg om man vil. Samtidig indføres der konkurrence mellem skolerne. Det øger effektiviteten og kvaliteten på skolerne. Nedenfor er redegjort yderligere for Friedmans forslag om frit skolevalg. Der er tale om et radikalt opgør med uddannelsessektorens hidtidige organisering. Men mere vigtigt er det måske, at der er tale om et bidrag, der sætter en tankeproces i gang for læseren. For hvad er det, Friedman gør op med? For det første siger han, at forældrene – ikke staten – ved, hvad der er bedst for deres børn. For det andet siger han, at konkurrence er godt, og statslig styring er dårlig. For det tredje siger han, at den private sektor ofte løser opgaver bedre end staten. Men hvis det er tilfældet på uddannelsesområdet, hvorfor er det så ikke også tilfældet på sundheds-

området eller for den sags skyld på retsområdet?¹ Hvis man først accepterer Friedmans argumentation på et område, er det meget let tankemæssigt at benytte en tilsvarende argumentation på andre samfundsmæssige områder. Det er den væsentligste styrke ved Friedmans politiske forfatterskab.

Så selvom hverken *Capitalism and Freedom* eller *Free to Choose* er politisk-filosofiske værker, er de begge præget af en klar liberal ideologisk opfattelse, der indebærer, at statens rolle i samfundet begrænses til et minimum. Hvad dette minimum bør være, er imidlertid ikke helt klart, men det er oplagt, at statens rolle ifølge Friedman skal være meget begrænset.² Og når det kommer til konkrete politiske forslag, som i et vist omfang involverer statslig indblanding (som f.eks. forslaget om frit skolevalg), accepterer han altid sin egne forslag modstræbende, da de trods alt vil være bedre end det bestående. Samtidig understreger han dog ofte, at det optimale selvfølgelig ville være, at der overhovedet ikke var nogen statslig indblanding på et givet område, men at det desværre på nuværende tidspunkt ikke kan lade sig gøre af politiske årsager.

Friedman betegnes ofte fejlagtigt som værende konservativ, men han har selv afvist denne betegnelse. Friedman har altid omtalt sig selv som klassisk liberal – også selvom ordet »liberal« i USA har skiftet betydning, og i dag nærmest svarer til, hvad europæere ville kalde socialliberal eller endda socialdemokratisk. Han har selv udtrykt det således: »I'm not a conservative. I never have been a conservative... We are radicals. We want to get to the root of things. We are liberals in the true meaning of that term – and concerned with freedom. We are not liberals in the current distorted sense of the term – people who are liberal with other people's money.« (Friedman 1994).

Friedman er altså opmærksom på, at liberal med tiden har fået en anden betydning i USA, end det oprindeligt havde. Derfor betegner Friedman – ligesom mange andre moderne amerikanske og europæiske liberale – sig som libertarianer.

Selvom Friedman bestemt ikke er konservativ, har han haft en relativ tæt tilknytning til det republikanske parti i USA – som vel bedst kan betegnes som netop konservativt. Således har han været rådgiver for ikke færre end tre republikanske præsidentkandidater: Barry Goldwater i 1964, Richard Nixon i 1968 og Ronald Reagan i 1980. Samtidig blev han i 1981 medlem af præsident Reagans særlige økonomiske råd (»Economic Policy Advisory Board«), der bestod af en række økonomer uden for regeringsapparatet.

Til trods for Friedmans tilknytning til det republikanske parti, har det aldrig holdt ham tilbage fra at kritisere, hvad han opfattede som en fejlagtig politik. For at nævne nogle eksempler var Friedman dybt kritisk overfor indførelsen af pris- og lønkontrol under Nixon, ligesom han i høj grad var kritisk overfor Reagans kamp mod narkotika, den såkaldte »War on Drugs«, jf. nedenfor for en gennemgang af Friedmans argumentation for en liberalisering af narkotikalovgivningen.

Friedmans tilknytning til det republikanske parti illustrerer meget godt hans politisk-strategiske opfattelse: Man skal tage, hvad man kan få, og ikke lade et utopia være en hindring for de små fremskridt. Friedman er og bliver en pragmatiker, som aldrig har været bange for at deltage i den offentlige debat.

I 1980 skrev Friedman som nævnt sammen med sin hustru Rose bogen *Free to choose*. Den er et markant opgør med udbygningen af den offentlige sektor i hele den vestlige verden efter anden verdenskrig, og bogen præsenterer – ligesom *Capitalism and Freedom* – en række konkrete reformer af det amerikanske samfund, der skal reducere statens rolle i samfundet. I det følgende afsnit gennemgås nogle af Friedmans væsentligste og mest innovative politikforslag, som de er blevet præsenteret i henholdsvis *Capitalism and Freedom*, *Free to choose* og i andre bidrag til den politiske debat.

Den negative indkomstskat

I den moderne velfærdsstat foretages der en enorm omfordeling mellem forskellige befolkningsgrupper. Friedman finder dette både moralsk og økonomisk forkasteligt, og ideelt set ønsker han, at al statslig omfordeling afskaffes. Han erkender dog, at dette ikke kan eller bør ske fra dag til dag. Han har altid talt for, at overgangen fra socialstat til minimalstat sker gradvist. Det er i lyset af dette gradualistiske syn, at hans forslag om den negative indkomstskat skal ses. For Friedman er den negative indkomstskat ikke den optimale løsning, men derimod en overgangsordning, der skal bidrage til gradvist at rulle statens rolle tilbage i økonomien og i samfundet generelt.

Milton Friedman foreslog første gang den negative indkomstskat i 1962 i *Capitalism and Freedom*. Siden har der især blandt økonomer været en omfattende diskussion af forslaget, og i både USA og Storbritannien er der i et vist omfang implementeret elementer af den negative indkomstskat i de sociale systemer.

Ifølge Friedman bør statslig indkomstfordeling bygge på to overordnede principper. For det første bør ethvert velfærdsprogram komme de fattigste til gode. Dette virker umiddelbart banalt, men faktum er imidlertid, at mange af nutidens velfærdsprogrammer i både USA og Europa primært blot omfordeler indkomst internt i den store brede middelklasse. For det andet bør velfærdsprogrammer ifølge Friedman operere på markedsprincipper og i mindst muligt omfang forvride borgernes adfærd. Problemet med nutidens velfærdsprogrammer (f.eks. arbejdsløshedsunderstøttelse) er netop, at de reducerer incitamenterne til at arbejde, uddanne sig, spare op osv.

Den negative indkomstskat bygger på ovenstående principper. Tanken er ganske simpel. Friedman foreslår, at skattesystemet og socialsystemet integreres til ét system.

Udgangspunktet er et normalt indkomstskattesystem. I de fleste lande har skatteborgerne et personfradrag, som kan

fratrækkes i den personlige indkomst og dermed reducere den skattepligtige indkomst. Lad os antage at dette personfradrag er 100.000 kr. og lad os samtidig antage, at der kun eksisterer en skattesats på 40 pct. af den skattepligtige indkomst.³ Hvis skatteborgeren har en personlig indkomst på 300.000 kr. indebærer det, at den skattepligtige indkomst bliver 200.000 kr. (300.000 kr. – 100.000 kr.). Deraf skal skatteborgeren betale 80.000 kr. (40 pct. af 200.000 kr.) i skat, og den disponible indkomst bliver derved 220.000 kr. (300.000 kr. - 80.000 kr.).

Hvis der derimod ikke havde været et personfradrag, ville skatteborgeren skulle betale 120.000 kr. (40 pct. af 300.000 kr.) i skat, og den disponible indkomst ville derfor have været 180.000 kr. Dermed sparer skatteborgeren 40.000 kr. i skat som følge af personfradraget. Denne skattemæssige besparelse vil borgeren gå glip af, hvis hans skattepligtige indkomst er lavere end personfradraget – altså lavere end 100.000 kr.

Hvis skatteborgeren ingen indkomst har, vil han ikke skulle betale skat, men vil have et uudnyttet skattefradrag til en værdi af 40.000 kr. Friedmans forslag om den negative indkomstskat indebærer, at det uudnyttede skattefradrag udbetales til skatteborgeren som en negativ indkomstskat. Dermed sikrer man borgeren en minimumsindkomst på 40.000 kr.

Antag nu, at skatteborgeren har en indkomst på 20.000 kr. Under et normalt indkomstskattesystem ville borgeren ikke skulle betale skat, da indkomsten var lavere end personfradraget, men han ville samtidig have et uudnyttet fradrag på 80.000 kr. (100.000 kr. - 20.000 kr.). Under et system med en negativ indkomstskat vil han få dette beløb udbetalt. Værdien af det uudnyttede skattefradrag er 40 pct. af 80.000 kr. – svarende til 32.000 kr. Det giver i alt en disponibel indkomst på 52.000 kr. (20.000 kr. + 32.000 kr.).

Dette illustrer en anden fordel ved den negative indkomstskat. I de fleste velfærdssystemer i den vestlige verden vil den offentlige bistand (f.eks. kontanthjælp) blive reduceret med et beløb modsvarende selv en nok så beskeden lønindkomst. Det mindsker naturligt nok lysten til at arbejde, hvis skatten på den først tjente krone i realiteten er 100 pct.

Problemet er betydelig mindre med en negativ indkomstskat, da systemet netop sikrer, at man altid vil få en vis indkomstfremgang efter skat, når man tjener en krone mere. Dermed vil en negativ indkomstskat forøge incitamenterne for lavindkomstgrupper til at påtage sig et arbejde i forhold til eksisterende systemer. Det skal dog understreges, at en negativ indkomstskat kun er en nødløsning, da der fortsat vil være et incitamentsproblem, så længe der overhovedet skal betales (indkomst)skat. Friedman antager, at enhver form for indkomst- og forbrugsskat reducerer incitamentet til at arbejde.

En negativ indkomstskat kan således på en og samme tid garantere alle borgere en minimumsindkomst uden det

helt fjerner incitamentet til at søge arbejde. Derudover er systemet forbundet med en række andre fordele i forhold til de nu gældende velfærdsordninger. Den største fordel vil sandsynligvis være, at en negativ indkomstskat er uhyre let at administrere i forhold til den mængde af forskellige offentlige ydelser, der i dag eksisterer i de fleste vestlige velfærdsstater.

Det er sluttelig værd at bemærke, at Friedman ikke vil støtte en negativ indkomstskat, hvis den blev for dyr. Således har Friedman flere steder slået fast, at en negativ indkomstskat ikke må være dyrere end de bestående systemer. Friedman har aldrig konkret angivet, hvor høj en minimumsindkomst, den negative indkomstskat, skal sikre. Men det er åbenlyst, at Friedman er tilhænger af ydelsesniveauer, der er betydelig lavere end det, der er normalt i de nuværende vestlige velfærdssystemer.

Frit skolevalg

Milton Friedman blandede sig første gang i den uddannelsespolitiske debat i 1955 med artiklen »The Role of Government in Education«. Ideerne i denne artikel var på en gang simple og samtidig revolutionerende, og har i markant grad været med til ændre debatten om den offentlige sektors engagement i uddannelsessystemet i især USA.

I de fleste vestlige lande er uddannelsessystemet nationaliseret, og den offentlige sektor både producerer og finansierer uddannelserne. Ifølge Friedman kan man argumentere for, at staten skal bidrage til at finansiere en del af udgifterne til uddannelserne. Det primære argument for en eller anden form for offentlig finansiering af uddannelse er, at erhvervelse af viden ikke kun er en fordel for den person, der bliver uddannet. Der er forbundet en række samfundsmæssige fordele ved, at befolkningen kan læse, skrive, regne og derved lettere kommunikere indbyrdes.

At der er argumenter for offentlig finansiering af uddannelse, betyder imidlertid ikke, at der er argumenter for offentlig produktion af uddannelsesydelser. Friedman argumenterer derfor for, at produktionen og finansieringen af uddannelse skal adskilles.

Konkret foreslår Friedman, at der indføres frit valg mellem offentligt og privat drevne skoler, samtidig med, at man bevarer den offentlige finansiering. I stedet for at give de offentlige midler direkte til skolerne, bør man give midlerne til forældrene i form af en uddannelsescheck (på engelsk benyttes begrebet voucher). Denne uddannelsescheck skal så kunne benyttes på en skole, som forældrene selv vælger. Det vil sikre et frit skolevalg mellem offentlige og private skoler.

Et sådant system vil have en række oplagte fordele. For det første vil systemet sikre konkurrence mellem skolerne, og dermed bidrage til at øge kvaliteten og effektiviteten i uddannelsessystemet. For det andet vil det sikre, at skolevalget kommer til at afspejle forældrenes præferencer. For det tredje vil et sådant system give lavindkomstfamilier mulighed for at sende deres børn til private skoler. Dette sidste argument har

Friedman gentaget igen og igen i den offentlige debat, hvilket i USA har været medvirket til at give forslaget et »menneskeligt ansigt« i medierne.

Da Friedman oprindeligt fremsatte forslaget om frit skolevalg i 1955 faldt det tidsmæssigt sammen med debatten om sortes ret til at vælge skole i de amerikanske sydstater. Han fremførte i den forbindelse, at sydstaternes racistiske adfærd, som indebar, at skolerne i visse stater var segregerede, kun var mulig at opretholde, netop fordi staten havde monopol på uddannelsesområdet. Et system med en uddannelsescheck ville have brudt det statslige monopol og dermed sikret frit skolevalg – for både sorte og hvide amerikanere.

Ideen om frit skolevalg er et markant ideologisk opgør med statens rolle i samfundet, og forslaget har siden det oprindeligt blev fremført også ført til en ophidset debat i USA såvel som i resten af Europa. Flere amerikanske byer har siden forslaget blev fremsat indført forskellige ordninger med frit skolevalg.

Senest har det frie skolevalg endda været genstand for en sag ved den amerikanske højesteret.⁴ Byen Ohio har en ordning med frit skolevalg. Denne ordning var blevet indklaget for den amerikanske højesteret, idet den gruppe, der havde lagt sag an mod byen Ohio, mente, at ordningen var forfatningsstridig. Ifølge den amerikanske forfatning skal stat og religion være adskilt, men Ohios ordning med frit skolevalg indebærer, at forældrene frit kan bruge deres uddannelsescheck til at købe undervisning til deres børn på religiøse skoler. Den amerikanske højesteret afgjorde dog, at frit skolevalg ikke strider mod den amerikanske forfatning.

Sagen har fornyet debatten om frit skolevalg i USA og illustrerer, hvilken enorm betydning Friedmans bidrag til den offentlige debat fortsat har og fortsat må forventes at få i fremtiden.

Afskaffelse af værnepligten

Da Milton Friedman i 1960'erne holdt foredrag på forskellige amerikanske universiteter, blev han ofte mødt af venstreorienterede demonstranter, som var dybt uenige med Friedmans kompromisløse liberalisme. Men i ét spørgsmål var Friedman og de venstreorienterede demonstranter dog enige, nemlig spørgsmålet om værnepligt.

Allerede i *Capitalism and Freedom* rejste Friedman kritik af den amerikanske værnepligt, som han ønskede afskaffet. Friedman vendte sig mod værnepligten af såvel moralske grunde som af økonomiske grunde.

Ifølge Friedman er værnepligten moralsk forkastelig, da den har som præmis, at staten ejer borgerne. Dermed er værnepligten uforenelig med et frit samfund. Grundlaget for et frit samfund er, at borgerne har selvejerskab og retten til at råde over sit eget liv.

Men værnepligten er ifølge Friedman også økonomisk uheldig. Ifølge Friedman er værnepligten en skat - endda

en meget forvridende skat. Eftersom militæret ikke betaler markedsprisen for den arbejdskraft, som den lægger beslag på i form af værnepligten, betaler de værnepligtige en slags skat i form af forskellen mellem den indkomst, de får som værnepligtige, og den indkomst, de kunne have tjent på det ordinære arbejdsmarked.

Tilhængere af værnepligten hævder dog ofte, at det ville give anledning til øgede omkostninger at have en hær bestående alene af frivillige. Dette er ifølge Friedman fejlagtigt, da dette argument netop ikke tager hensyn til de omkostninger (skat), der pålægges de værnepligtige i form af tabt arbejdsfortjeneste på det ordinære arbejdsmarked.

Friedman hævder desuden, at der vil være en hel række fordele ved en frivillig hær. En frivillig hær vil bestå af personer, der har valgt en militærkarriere, frem for af personer, der er i militæret imod deres vilje. Det vil give et militær med en højere kampånd end et militær bestående af værnepligtige. Samtidig vil en frivillig hær have en lavere personaleudskiftning end et militær bestående af værnepligtige. Det vil ikke bare give besparelser, men vil også give mere veluddannede soldater.

Milton Friedmans engagement i værnepligtsspørgsmålet var en medvirkende årsag til, at han i 1970 blev udpeget til at deltage i den såkaldte Gates-kommission, der skulle undersøge værnepligtens fremtid i USA. Friedman var den ene af tre økonomer i kommissionen (de to andre økonomer var Alan Greenspan og W. Allen Wallis). Derudover bestod kommissionen af to tidligere generaler, to borgerrettsledere, en studerende og ni forretnings- og universitetsfolk. Som udgangspunkt var fem af de 15 medlemmer af kommissionen tilhængere af en afskaffelse af værnepligten, fem var imod og fem var neutrale. Kommissionens arbejde endte dog med en enstemmig anbefaling af en afskaffelse af den amerikanske værnepligt. I 1973 blev den amerikanske værnepligt afskaffet, og Friedman kunne notere sig endnu en politisk sejr.

Liberalisering af narkotikalovgivningen

Spørgsmålet om liberalisering af narkotikalovgivningen er måske den sag, hvor Milton Friedman mest passioneret har deltaget i den offentlige debat i de seneste tre årtier, og det er måske også i dette spørgsmål, at Friedmans liberalisme skinner allermest igennem. Alle Friedmans bidrag til debatten om narkotikalovgivningen er gennemsyret af en fundamental skepsis overfor, om forbud og statslig intervention kan afhjælpe sociale problemer – herunder hjælpe noget som helst i narkotikaspørgsmålet. For Friedman er kriminalisering af narkotikasalg- og forbrug intet andet end socialisme, og på samme måde som socialismen fejlede i det tidligere Sovjetunionen, har den socialistiske model fejlet i narkotikaspørgsmålet.

Friedman blev første gang involveret i den offentlige debat om narkotikalovgivningen i 1972, da den daværende Nixon-administration startede den første »War on Drugs«. Friedman var – og er forblevet – stærkt kritisk overfor, at man kan

løse sociale problemer gennem narkotikaforbud. I artiklen »Prohibition and Drugs«, som første gang blev offentliggjort i *Newsweek* i 1972, går Friedman i rette med Nixon-administrationens krigserklæring mod narkotika.

Ifølge Friedman er der overordnet to argumenter mod et statsligt forbud mod narkotika. For det første et etisk argument, der er dybt forankret i Friedmans tro på individets ret til selv at træffe beslutninger – også selvom disse beslutninger kan ende med, at individet tager livet af sig selv. Eller som han klart udtrykker det i 1972-artiklen: "On ethical grounds, do we have the right to use the machinery of government to prevent an individual from becoming an alcoholic or a drug addict? For children, almost everyone would answer at least a qualified yes. But for responsible adults, I, for one, would answer no. Reason with the potential addict, yes. Tell him the consequences, yes. Pray for and with him, yes. But I believe that we have no right to use force, directly or indirectly, to prevent a fellow man from committing suicide, let alone from drinking alcohol or taking drugs." (Friedman 1972).

Dette er måske noget af det tætteste vi kommer på et rettig-hedsbaseret forsvar for et liberalt politikforslag i Friedmans politiske bidrag.⁵ Staten har altså ifølge Friedman ingen moralsk ret til at krænke individets ret til at tage narkotika eller begå selvmord for den sags skyld.

For Friedman er der en klar sammenhæng mellem det amerikanske spiritusforbud i 1920'erne og begyndelsen af 1930'erne, og de sidste 30-35 års krig mod narkotika i USA. På samme måde som spiritusforbuddet bidrog til at skabe den amerikanske mafia og øge kriminaliteten og korrruptionen i det amerikanske samfund uden i væsentlig omfang at reducere spiritusforbruget, har den amerikanske stats krig mod narkotika slået fejl.

Mere end 30 år efter at præsident Nixon indledte »War on Drugs«, er narkotikaproblemet ikke reduceret. Der er ikke færre narkomaner – snarere tværtimod. Kriminaliteten er steget – især i storbyernes ghettoer, hvor narkotikahandlen trives, og den amerikanske stat fortsætter ved at smide millioner af dollars ind i krigen mod narkotika – uden at det tilsyneladende har nogen mærkbar effekt. De sidste tre årtiers amerikanske narkotikapolitik har altså spillet fallit, og den eneste løsning er ifølge Friedman, at liberalisere narkotikalovgivningen fuldstændig.

En liberalisering af narkotikalovgivningen løser ifølge Milton Friedman ikke alle sociale problemer, og det kan meget vel være, at narkotikaforbruget stiger. Friedman fremhæver endda, at vi på ingen måde kan kende de fulde konsekvenser af en liberalisering af narkotikalovgivningen, men han mener, at der er grund til at tro, at en liberalisering vil være langt mindre katastrofal end den gældende lovgivning.

Krigen mod narkotika har netop ikke afhjulpet de problemer, som man ønskede at afhjælpe, men snarere tværtimod skabt en hel mængde nye problemer: »Is it working? Is it doing more good or more harm? If it is doing more harm, let's stop

doing that harm and let's not wait until we have a fully worked-out, detailed plan for exactly what we are going to put in its place. Let's eliminate those features of it that are clearly and obviously doing the most harm. Again, everybody agrees on this level that the present methods are doing a great deal of harm.« (Friedman 1991).

Tilhængerne af narkotikaforbud fremhæver en række uheldige konsekvenser af en liberalisering af narkotikalovgivningen. Det sandsynligvis mest anvendte argument er, at en liberalisering vil føre til en eksplosion i antallet af narkotikamisbrugere. Friedman går i rette med dette synspunkt. Friedman erkender, at en liberalisering vil give lettere og billigere adgang til narkotika, og man derfor må forvente en vis stigning i salget af narkotika. Erfaringerne fra det amerikanske spiritusforbud giver dog grund til at tro, at der ikke vil være tale om nogen voldsom stigning. Således kunne der efter afskaffelse af det amerikanske spiritusforbud i 1933 ikke observeres nogen længerevarende stigning i spiritusforbruget. Til gengæld faldt kriminaliteten markant. Således faldt f.eks. antallet af mord i USA fra 1933 og de efterfølgende år, og antallet af mord begyndte først for alvor at stige igen, da Nixon i 1970'erne indledte sin krig mod narkotika.

Friedman fremhæver, at der er flere forhold, som vil bidrage til at reducere efterspørgslen efter narkotika i forbindelse med en liberalisering af narkotikalovgivningen. For det første vil »forbuden-frugt«-effekten i efterspørgslen falde bort. Når det bliver lovligt at købe narkotika, så vil det ikke længere være så interessant, som når det er ulovligt. For det andet vil narkohandlerne i en situation med narkotikaforbud have et incitament til at forsøge at gøre narkotikamisbrugerne afhængige ved f.eks. at give narkotika bort gratis. I et liberaliseret system vil narkotikamisbrugerne ikke være afhængig af en fast leverandør, og incitamenterne til at skabe afhængige narkomaner vil derfor være mindre for den enkelte sælger af narkotika.

Det fremføres ofte, at en frigivelse af narkotika vil ramme uskyldige ofre. Friedman er enig i, at narkotikamisbrug har uskyldige ofre – f.eks. babyer, der bliver født af narkomaner. Ifølge Friedman reducerer et narkotikaforbud dog ikke disse problemer. Tværtimod har det amerikanske narkotikaforbud som nævnt forøget kriminaliteten markant i USA. Det har især ramt storbyernes ghettoer, hvor tusinder af uskyldige ofre har måtte lide under en fejlagtig narkotikapolitik. Samtidig betyder narkotikalovgivningen, at politiets og retsvæsnets ressourcer bliver anvendt i narkotikakrigen. Disse ressourcer kunne ifølge Friedman i stedet bruges til bekæmpe andre former for kriminalitet.

Samtidig har narkotikalovgivningen skabt en klasse af kriminelle. Det kan i dag bedre betale sig for mange unge i USAs storbyer at blive narkohandlere i stedet for at tage en uddannelse og få en normal erhvervs-mæssig karriere, idet narkotikaforbuddet har drevet narkotikapriserne i vejret og dermed gjort kriminalitet til en indbringende karriere. Som det i sin tid var tilfældet med spiritusforbuddet, betyder narkotikaforbud-

det, at der skabes kriminelle karteller, der lever af forbuddet. Disse karteller ville aldrig overleve, hvis der var et frit marked for narkotika.

Narkotikaforbudet har imidlertid ikke kun en negativ effekt på USA, men den amerikanske narkotikalovgivning rammer også de lande, som eksporterer narkotika til USA – især Colombia. Hovedparten af den narkotika, der sælges i USA, kommer fra Colombia, hvor narkotikatilvirkning i dag er landets måske største erhverv. Således er det ikke kun de unge i de amerikanske storbyers ghettoer, der kriminaliseres, men også en stor del af befolkningen i Colombia og i andre lande i den tredje verden, hvor der fremstilles narkotika.

Friedmans kritik af den amerikanske narkotikalovgivning er ikke unik. Mange andre økonomer og samfundsdebattører har argumenteret for en liberalisering af narkotikalovgivningen med de samme type argumenter som Friedman. Det interessante er imidlertid, hvor fuldstændig kompromisløs Milton Friedman er i sin kritik af den amerikanske narkotikalovgivning. Det afspejler sandsynligvis, at Milton Friedman først for alvor gik ind i debatten om narkotikalovgivningen i løbet af 1980'erne. Det var netop en periode, hvor Friedmans liberale synspunkter generelt var i medvind. Det er som om Friedman hele tiden har forsøgt at flytte i en mere og mere radikal retning i takt med, at den offentlige mening har flyttet sig i hans retning. Der er dog næppe tvivl om, at Friedman selv med årene er blevet mere kompromisløs i sin radikalitet. Fra i 1940'erne at have været tilhænger af moderat statslig intervention til i dag, hvor Friedman sjældent argumenterer for nogen som helst form for statslig intervention.

Noter

1. Det skal understreges, at Milton Friedman aldrig har argumenteret for en privatisering af retsvæsenet. Det har derimod hans søn David Friedman, hvilket måske meget godt illustrerer, at Milton Friedmans argumenter får modtageren af argumenterne til at drage langt mere radikale konklusioner, end Milton Friedman selv lægger op til.
2. Flere steder antyder Milton Friedman, at han i princippet er tilhænger af, at en minimalstat, hvor staten kun varetager opgaver, der har til formål at sikre og ophæve ejendomsretten samt at forsvare landet overfor ydre fjerner. Det vil sige, at staten kun skal tage sig af politi, retsvæsen og forsvar. Det forhindrer dog ikke Friedman i at fremsætte konkrete forslag, der betyder, at staten kan varetage opgaver, der strækker sig ud disse opgaver, som f.eks. den negative indkomstskat eller den statslige finansiering af skolesystemet via en uddannelsescheck. Disse forslag skal dog sandsynligvis tolkes som overgangsordninger fra den omfattende socialstat til en minimalstat.
3. Disse størrelser er alene valgt for at illustrere mekanikken bag den negative indkomstskat, og de svarer ikke til de faktiske størrelser i det danske skattesystem eller til nogen optimale størrelser for den sags skyld.
4. Se Zelman, Superintendent of Public Instruction of Ohio, et al, vs. Simmons-Harris et al, Supreme Court of the United States, 27. juni, 2002.
5. Normalt skelnes der overordnet mellem to typer af liberalisme. På den ene side den rettighedsbaserede liberalisme, der begrunder liberalismen med udgangspunkt i individets ukrænkelige ret til selvejerskab. På den anden side den konsekventalistiske (eller utilitaristiske) liberalisme, der begrunder liberalismen med udgangspunkt i denne ideologis positive konsekvenser. Normalt betegnes Milton Friedman som konsekventalistisk liberalist, men blandt andet Friedmans synspunkt i narkotikadebatten afslører Friedmans klare sympatier for den rettighedsbaserede liberalisme, og det er let at drage konklusionen, at Friedmans konsekventalistiske liberalisme er mere politisk-strategisk begrundet end udtryk for en egentlig ideologisk opfattelse.

Referencer

- Friedman, Milton: »The Role of Government in Education« Robert A. Solo (red.): *Economics and the Public Interest*, 123-44, New Jersey: Rutgers University Press, 1955.
- and Rose Friedman: *Capitalism and Freedom*, Chicago: University of Chicago Press, 1962.
- : Prohibition and Drugs, *Newsweek*, 1972.
- and Rose Friedman: *Free to Choose*, New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1980.
- : "The War We Are Losing" M. B. Krauss og E. P. Lazear (red.) *Searching for Alternatives: Drug-Control Policy in the United States*, 53-67, Stanford: Hoover Institution Press, 1991.
- : Interview med tv-kanalen C-SPAN, 20. november, 1994.

Om frihed og frie markeder – interview med Milton Friedman

I dette interview fra 2000, fortæller Milton Friedman om sit forhold til personer som Hayek, Keynes, Nixon, Reagan og Pinochet. Han fortæller også om sorte markeds rolle i økonomien, om hvorfor han ikke var kommunist, om den økonomiske politik i USA siden 1930'erne, samt hvilke håb og bekymringer han gør sig for verdens politisk-økonomiske fremtid. Interviewet stammer fra den amerikanske medieorganisation PBS' tv-version af Daniel Yergin og Joseph Stanislaw's bog *Commanding Heights: The Battle for the World Economy* (1998).

Interviewer: Hvorfor er frie markeder og frihed uadskillelige?

Milton Friedman: Frihed kræver, at individer er frie til at anvende deres egne ressourcer på deres egen måde, og moderne samfund kræver samarbejde mellem et stort antal mennesker. Spørgsmålet er, hvorledes du kan have samarbejde uden tvang. Hvis der på forhånd udstikkes en centralt bestemt retning, har du utvivlsomt tvang. Det eneste frivillige samarbejde mellem et stort antal mennesker, der nogensinde har fungeret, er samarbejde gennem det frie marked. Og det er netop derfor, det er så essentielt at beskytte individets frihed.

Interviewer: Marxister siger, at ejendomsret er tyveri. Hvorfor er ejendomsretten i dit perspektiv så central for frihed?

Milton Friedman: Fordi den eneste måde, hvorpå du kan være fri til at bidrage med din viden på din egen måde er, hvis du har kontrol over din ejendom. Hvis du ikke kontrollerer din ejendom, men en anden kontrollerer den, så vil andre bestemme, hvad der skal gøres ved den, og du har ingen mulighed for at øve indflydelse. Det interessante er, at der er en stor mængde viden i dette samfund, men, som Friedrich Hayek slog fast, så er viden delt og splittet. Jeg har viden, du har viden, han har viden. Hvordan bringer vi denne segmenterede viden sammen? Og hvordan sikrer vi, at det er i individers egeninteresse at anvende denne viden effektivt? Nøglen til problemstillingen er ejendomsret, fordi hvis noget tilhører mig agerer jeg anderledes end, hvis det ikke tilhører mig, det er et åbenlyst faktum. Ingen anvender andres penge ligeså omhyggeligt, som man anvender sine egne. Ingen anvender andres ressourcer så omhyggeligt som man anvender sine egne. Så hvis du ønsker effektivitet og efficiens, og optimal anvendelse af viden, skal du opnå det gennem ejendomsret.

Den økonomiske logik bag sorte markeder

Interviewer: Hvorfor anser du sorte markeder som noget positivt?

Milton Friedman: Det sorte marked var en måde at komme omkring statslig kontrol og regulering. Det var en måde at

sikre det frie markeds resultater. Det var en måde at åbne op på og give mennesker muligheder. Du ønsker at handle med mig, og loven forbyder dig at gøre det. Men handlen vil være gensidig fordelagtig for os begge. Det mest centrale element i et frit marked er, at alle handler forudsætter fordele for begge parter. Den store forskel mellem statslig tvang og private markeder er, at staten kan anvende tvang til at gennemtrumfe en handel, hvor A opnår fordel og B taber. Men i markedet forudsætter handlen, at A og B frivilligt opnår en aftale, som dermed stiller begge parter bedre. Og det er netop, hvad sorte markeder gør – de eliminerer de kunstige statslige restriktioner, som hindrer en frivillig handel. Naturligvis ville en verden, hvor alle adlød loven være ønskelig. Det faktum, at sorte markeder involverer lovovertrædelse, taler imod et sort marked. Det er ikke et ønskeligt. Men det er begrundet i uhensigtsmæssige love. Og ingen, absolut ingen tror, at det at adlyde alle love er et ultimativt moralsk princip. Hvis du ser tilbage på historien for lovløshed – tænk på samvittighedsfuld protest mod krig – tror jeg, at du vil se, at alle mener, der er en grænse, hvor der findes en højere lov end den lov som er lovgivet.

Interviewer: Husker du, da du læste Hayeks *The Road to Serfdom*? Påvirkede den dig?

Milton Friedman: Ja, den havde bestemt en effekt. Den var en meget klar og definitiv fremstilling af visse fundamentale idéer. Det var en passioneret erklæring af en meget passioneret mand, og den var også meget velskrevet. Så for de af os, der var optaget af de emner bogen berørte, tror jeg indflydelsen har været kolossal. Faktisk har jeg ofte spurgt folk, hvad der har bestemt deres synspunkter. Jeg har spurgt folk, der tidligere havde et andet synspunkt, men nu var for frie markeder og det frie initiativ, hvad der var skyld i, at de ændrede deres tankegang. Jeg taler specifikt ikke om økonomer og professionelle meningsdannere, men almindelige mennesker, der for det meste havde været socialister eller i hvert fald på et tidspunkt havde støttet statslig kontrol, men nu talte for det frie marked. To navne er dukket op igen og igen forbindelse med denne forespørgsel: Hayek på den ene hånd med bogen, *The Road to Serfdom*, og Ayn Rand på

den anden med bogen *Atlas Shrugged* samt andre af hendes værker.

Interviewer: Du blev inviteret til Friedrich Hayeks første Mont Pelerin møde i 1947. Hvorfor?

Milton Friedman: Jeg var vist primært inviteret på grund af min svoger, Aaron Director. Han var økonom og underviste på University of Chicago, og da Hayek forsøgte at få publiceret *The Road to Serfdom* i USA blev den afvist af det ene forlag efter det andet. Endelig blev den udgivet af University of Chicago Press, bl.a. på grund af Aaron Directors medvirken. Han var ikke ved University of Chicago på daværende tidspunkt, han var i Washington, men han kendte chefen for University of Chicago Press og han var tæt på Frank Knight, som var professor på University of Chicago. Aaron havde således en væsentlig rolle i udgivelsen af *The Road to Serfdom*.

Endvidere havde Aaron studeret på London School of Economics og havde således der mødt Hayek. En af de personer, som Hayek var i kontakt med, da han undersøgte mulighederne for at holde Mont Pelerin mødet var der. Så Aaron organiserede en delegation fra University of Chicago. Delegationen bestod af George Stigler, Frank Knight, Aaron Director og mig selv.

Interviewer: Hvilken type mennesker mødtes på Mont Pelerin, og hvad var ideen med mødet?

Milton Friedman: Ideen med mødet var meget klar. Det var Hayeks og mange andres overbevisning, at frihed var i alvorlig fare. Under krigen havde alle lande generelt overladt det til staten at styre økonomien, således at produktionen kunne understøtte krigsmagten og militære formål. Efter krigen havde mange den tro, at krigen havde vist, at central planlægning kan fungere. Krigen forstærkede læren fra fortrinsvis Rusland. Specielt venstrefløjen, eller de intellektuelle generelt i Storbritannien, USA, Frankrig og mange andre steder, havde tolket Rusland som et succesfuldt eksperiment i central planlægning. Der var dermed overalt stærke bevægelser, som var mod frie markeder og for centralplanlægning. I Storbritannien havde en socialist [Clement Attlee] vundet valget. I Frankrig var der tydelige tegn på central planlægning under udvikling. Hayek og andre følte dermed, at der overalt var tegn på, at friheden var i fare, at verden drejede sig hen imod central planlægning, og at der skulle dannes en intellektuel strøm, der ville fungere som modvægt til tidens tendens. Dette var temaet i *The Road to Serfdom*. I al væsentlighed var Mont Pelerin Selskabet et forsøg på at tage afsæt i *The Road to Serfdom* og skabe en bevægelse eller en vej til frihed. Hvem var så personerne, som var med? Det var økonomer, historikere, faktisk mest økonomer og historikere, men der var også nogle få journalister og forretningsmænd, mennesker som på trods af tidens intellektuelle strømning mod socialisme, havde beholdt troen på frie markeder og politisk og økonomisk frihed. Det var de mennesker, som Hayek nu engang kendte eller havde mødt, de mennesker som han var stødt ind i på sine rejser.

Interviewer: Hvad var Hayeks rolle under disse møder, og hvordan var han som person? Det må have været første gang du mødte ham.

Milton Friedman: Nej, jeg havde mødt ham før. Jeg mødte ham i Chicago, da han var i USA for at holde foredrag om *The Road to Serfdom*. Hayeks rolle? Han var primært ansvarlig for mødet. Han organiserede det. Han udvalgte deltagere. Han hjalp med at rejse finansieringen, dog kom en væsentlig del fra en schweizisk kilde. Det var derfor det blev holdt i Schweiz. For så vidt hvad angår hans rolle i møderne, holdt han en åbningstale, som klargjorde, hvad han havde som mål. Sammen med mange andre, satte han agendaen og fungerede som dirigent i nogle af sessionerne, deltog i debatterne, og var generelt en meget effektiv deltager fra start til slut.

Interviewer: Nogle af debatterne blev meget ophedet. Jeg tror [Ludwig] von Mises engang stormede ud.

Milton Friedman: Åh ja, det gjorde han. Ja, midt i en debat om emnet indkomstfordeling, som fandt sted mellem personer, du ikke ville betegne socialister eller fortalere for lighed, folk som Lionel Robbins, som George Stigler, som Frank Knight og jeg selv, rejste Mises sig op og sagde: "i er alle en flok socialister", hvorefter han forlod rummet (latter). Men Mises var en person af meget strenge meninger, og derfor relativ intolerant overfor meningsforskelle.

Interviewer: Hvad var Hayeks personlige stil. Hvordan var han som person?

Milton Friedman: Personligt var han en herlig mand, en ægte intellektuel. Han var seriøst interesseret i sandheden og i forståelse. Han adskilte sig derved meget fra Mises. Der var ikke den samme slags manerer. Han accepterede uenigheder og ønskede at argumentere, ønskede at resonere og diskutere. Han var yderst kultiveret og fornøjelig i alle situationer, må jeg sige. Han var i mange år den altoverskyggende figur i alle Mont Pelerin møderne.

Om John Maynard Keynes

Interviewer: Hvilken påvirkning havde John Maynard Keynes på dig?

Milton Friedman: Ligesom så mange andre, læste jeg naturligvis hans bog, *The General Theory of Employment, Interest and Money*. Jeg må sige, at jeg tidligere havde læst en hel del Keynes. Efter min mening er en af de bedste bøger, han skrev udgivet i 1924 så vidt jeg husker, *A Tract on Monetary Reform*. Bogen er på lang sigt fundamentalt bedre end *The General Theory*, som kom meget senere. Jeg blev som kandidatstuderende eksponeret for hans *General Theory*, da den var i vælten. Alle talte om den. Den var en del af den generelle atmosfære.

Det var egentlig, da jeg kiggede på nogle notater fra min tid i det amerikanske finansministerium, at jeg opdagede, at jeg var meget mere keynesiansk end jeg troede (latter). Så hvad

var hans indflydelse på mig? Den var vel som den var for de fleste: betoning af finanspolitik frem for pengepolitik, og fokus på renten frem for pengemængden.

Interviewer: Havde du kontakt med Keynes på et personligt niveau?

Milton Friedman: Med Keynes? Den eneste kontakt jeg havde med ham var da han afviste en artikel, som jeg sendte ind til *Economic Journal*, som han var redaktør for. Ellers havde jeg ingen personlig kontakt med ham.

Interviewer: Hvad stod der i afvisningen?

Milton Friedman: Det var en artikel, som kritiserede noget Arthur Cecil Pigou [professor i politisk økonomi på Cambridge University fra 1908-1943] havde skrevet. Keynes skrev, at han havde vist artiklen til Pigou. Pigou var ikke enig i kritikken, og derfor besluttede Keynes at afvise den. Artiklen blev derimod udgivet i *Quarterly Journal of Economics*, hvor Pigou skrev et svar på kritikken.

Interviewer: Hvornår begyndte du at bryde med Keynes og hvorfor? Hvad var den første tvivl du havde?

Milton Friedman: Kort tid efter krigen kom jeg til University of Chicago, hvor jeg begyndte at arbejde med penge og deres relation til den økonomiske cyklus. Jeg kan ikke sige præcis hvornår, men meget tidligt efter, at jeg havde faktisk viden om emnet, virkede denne viden modstridende med konklusionerne i keynesiansk teori.

Interviewer: Hvad var det, du studerede, som fik dig til at føle, at dette ikke hang sammen?

Milton Friedman: Lad mig fremhæve, at Keynes efter min mening var en stor økonom. Jeg anser specielt teorien i *The General Theory of Employment, Interest, and Money* som værende fascinerende. Det er en teori af den rigtige støbning. Den siger meget, men baseres på få teser. Så det er en teori med stort potentiale.

Og du ved, at det er sådan i alle videnskaber, at fremskridt opstår ved, at mennesker fremsætter hypoteser som testes og afvises af bedre hypoteser. Efter min mening var Keynes' teori en af disse meget produktive hypoteser – faktisk en meget opfindsom, en meget begavet en af slagsen. Teorien viste sig blot at være i uoverensstemmelse med fakta, da den blev testet. Så jeg kritiserer ikke Keynes. Jeg beundrer Keynes som økonom, langt mere end jeg gør på det politiske niveau. På det politiske niveau er det en helt anden sag, men som økonom var han fantastisk dygtig og utvivlsomt en af de store økonomer.

Nu er det afgørende spørgsmål, hvad der er mest afgørende for hvorledes økonomien udvikler sig på kort sigt? Hvad sker der med investeringerne på den ene hånd, eller hvad sker der med pengemængden på den anden hånd? Hvad sker der med finanspolitikken på den ene hånd, og hvad sker der med pengepolitikken på den anden hånd? Og de fakta, som

overbeviste mig om, at Keynes' hypotese ikke var korrekt var, at det igen og igen viste sig, at det, som skete med pengemængden var langt væsentligere, end det, som skete med investeringerne. Den essentielle forskel mellem keynesiansk teori og før-keynesiansk, eller monetaristisk teori som den udviklede sig, er synet på hvad der er vigtigt for at forstå de kortsigtede bevægelser i økonomien – er det mængden af penge, der anvendes til nye investeringer eller pengestrømmen, som er mængden af penge, der er i økonomien? Med mængden af penge mener jeg kontanter, som mennesker har i deres lommer, og som de har deponeret i banken, som der kan skrives checks fra. Det er mængden af penge. Og mængden af penge er kontrolleret af pengepolitikken. På investeringssiden er investeringsstrømmen kontrolleret af private individer, men den er også påvirket af finanspolitikken – af beskatning og offentligt forbrug. Det essentielle keynesianske argument, det grundlæggende argument, var, at måden økonomien kunne påvirkes på som et hele – ikke kun en enkelt del af den, men både indkomst, beskæftigelse osv. – var gennem finanspolitik, gennem ændringer i beskatning og forbrug. Argumentet fra monetarister var derimod, at bevægelserne i pengemængden og dermed pengepolitikken ansås som væsentligere. Mens jeg undersøgte data om disse fænomener, blev det tydeligt, at det, der var væsentligt, var pengestrømmen sammenlignet med offentligt forbrug. Når finanspolitik og pengepolitik trak i samme retning, blev det umuligt at sige, hvilket instrument der var væsentligst. Men når du undersøgte de perioder, hvor finanspolitik gik i en retning og pengepolitik i en anden, var det unægteligt hvad der skete med pengepolitikken, som bestemte udviklingen. Den offentlige begivenhed, som ændrede opinionen i faget og blandt befolkningen generelt var stagflationen i 1970'erne, fordi du ifølge Keynes havde en periode med ekspansiv finanspolitik, og derfor også burde have haft en stor fremgang i økonomien. I stedet havde du to ting som ifølge keynesianere var umuligt: Du havde stagnation i økonomien og stor arbejdsløshed. Du havde inflation med hurtigt stigende priser. Vi havde på forhånd forudsagt, at dette ville ske, og da det skete, var det en effektiv måde at overbevise folk om at, måske, var der alligevel noget om det, der før blev anset som usammenhængende vrøvl.

Interviewer: Var stagflation keynesianismens endeligt?

Milton Friedman: Stagflation var den naive keynesianismes endeligt. Nu kan termen keynesianisme øjensynligt betyde alt, du ønsker, det skal betyde. Og derfor har du ny keynesianisme, men den specifikke keynesianske idé var død efter tiden med stagflation.

Interviewer: Når vi taler om keynesiansk politik, er det værd at nævne, at vi talte med John Kenneth Galbraith for et par dage siden, hvor han sagde, at Anden Verdenskrig "bekræftede Keynes og hans politik" – er du enig i dette?

Milton Friedman: Nej, det er jeg overhovedet ikke enig i. Anden Verdenskrig bekræftede, hvad alle havde vidst i lang tid. Hvis du trykker penge nok og bruger dem, kan du skabe

en tilsyneladende aktivitet og velstand. Det var, hvad krigen bekræftede. Den bekræftede ikke hans teorier om, hvorledes fuldstændig beskæftigelse opretholdes over en lang periode

Den Store Depression

Interviewer: Du har skrevet, at den virkelige grund til depressionen var statens fejl. Hvis du ser tilbage nu, hvad var så i det perspektiv faktisk skyld i depressionen?

Milton Friedman: Vi er nødt til at adskille recessionen i 1929, det tidlige stadie, og den senere omvæltning til en regulær katastrofe. Recessionen var en ordinær forretningsmæssig cyklus. Vi har gentaget recessioner i mange hundrede år, men det som væltede denne recession til en stor depression var den ringe pengepolitiske forvaltning. Det amerikanske centralbanksystem var skabt for at forhindre det, som faktisk skete. Det var etableret for at undgå en situation, hvor det var nødvendigt at lukke banker, hvormed du ville have en bankkrise. Og alligevel havde du under centralbanksystemet den værste bankkrise i USAs historie. Jeg kan ikke tænke på noget andet eksempel, hvor staten i den grad opnåede det modsatte resultat af intentionen med sin politik. Det der skete var, at [centralbanken] fulgte en politik, der ledte til en nedskæring i pengemængden på en tredjedel. For hver 100 dollarseddel, som eksisterede i 1929, var der kun 65 eller 66 dollars tilbage i 1933. Det ekstraordinære kollaps i banksystemet, med undergang af en tredjedel af alle banker, med udvaskning af millioner af menneskers opsparinger, den kollaps var unødvendig. Hele tiden havde centralbanken magten og den nødvendige viden til at have stoppet dette. Og der var mennesker, som gennem perioden rådede dem til at gøre dette. Så det var efter min mening en klar fejlslagen politik, som ledte til den Store Depression.

Interviewer: Hvordan ændrede depressionen dit liv og dine karriereplaner? Du startede ud med planer om at blive forsikringsaktuar; i stedet blev du økonom.

Milton Friedman: Jeg tror ikke, at det er særligt svært at forstå. Det er 1932. 25 pct. af den amerikanske arbejdsstyrke er uden arbejde. Mit store problem er en verden med et knaphedsproblem midt i en overflod af ressourcer... med mennesker som sulter, mens der er ubrugte ressourcer... mennesker har færdigheder, der ikke anvendes. Hvis du er en 19 år gammel studerende på vej til at få din universitetsgrad, hvad er så væsentligst for dig: at finde ud af, hvad den rigtige livsforsikringspris burde være, eller hvordan verden fik viklet sig ind i al den uorden?

Hvorfor er du ikke, og hvorfor har du aldrig været kommunist

Interviewer: Mange mennesker i 1930'erne blev trukket mod venstre. Hvorfor er du ikke og hvorfor har du aldrig været kommunist?

Milton Friedman: (latter) Nej, jeg har aldrig været kommunist. Aldrig været socialist – [selvom] jeg måske har næret socialistiske tanker, da jeg var bachelor-studerende. Men

det [at jeg ikke er kommunist] er utvivlsomt forbundet med det tilfælde, at jeg tog til University of Chicago for at blive kandidat. På University of Chicagos økonomiske institut, var man klassisk liberal økonom. Klassisk økonomi, som begynder med Adams Smith og hans bog *The Wealth of Nations* fra 1776, det samme år som den amerikanske revolution og den amerikanske uafhængighedserklæring, pointerer individet som det ultimative forskningsobjekt. Og spørgsmålet for økonomisk videnskab er derfor at forklare, hvorledes individer interagerer med hinanden, så deres begrænsede ressourcer tilfredsstillere deres forskellige behov. Fokuset er på, at mennesker har mange forskellige mål. Der er begrænsede ressourcer til at tilfredsstille målene. Hvilken mekanisme beslutter, hvilke krav der tilfredsstilles, for hvilke mennesker og på hvilken måde? I den klassiske liberale økonomi betones det frie marked som måden, hvorved disse beslutninger træffes.

Støttede du Franklin Roosevelts New Deal?

Interviewer: Støttede du personligt New Deal politikken under depressionen?

Milton Friedman: Nu taler du ikke om depressionen, men om post-depressionen. I det mindste var bunden af depressionen nået i 1933. Du skal dele New Deal politikken op i to kategorier. En kategori af New Deal politikken var reform: pris- og lønkontrol, the Blue Eagle,¹ den nationale bevægelse til industriel genrejsning. Jeg støttede ikke disse. Den anden del af New Deal politikken var lempelse og genrejsning... som gav hjælp til de arbejdsløse og motiverede økonomisk ekspansion... en ekspansiv pengepolitik. Disse dele af New Deal støttede jeg.

Interviewer: Men hvorfor støttede du dette?

Milton Friedman: Fordi vi var under særlige omstændigheder. Vi var i en ekstraordinær svær situation, som aldrig var set før i nationens historie. Du havde millioner af arbejdsløse. Noget skulle gøres; det kunne ikke tolereres. Og det var en situation, forskellig fra de fleste situationer, en situation hvor det korte sigt fortjente at dominere. Jeg vil gerne gøre det klart, at vi taler om noget for meget længe siden. Jeg var meget ung, usofistikeret og uerfaren, og jeg kan ikke love dig, at det jeg siger nu, er lig med hvad jeg faktisk mente dengang. Jeg har ikke noter eller journaler, som indikerer min specifikke holdning til New Deal politikken. Jeg må tilstå, at jeg sikkert tænkte mere på mig selv og min position frem for på disse bredere problemer på daværende tidspunkt. Så jeg tror, at dette nok er mere udtryk for retrospektiv tænkning, end min tænkning på daværende tidspunkt.

Om Richard Nixon

Milton Friedman: Nixon var den mest socialistiske amerikanske præsident i det tyvende århundrede.

Interviewer: Jeg har hørt Nixon beskyldt for meget, men ikke for [at være] socialist?

Milton Friedman: Nuvel, hans ideer var ikke socialistiske, nærmest det modsatte, men hvis du ser på, hvad der skete under hans administration, tegnes der et andet billede. For det første fordobledes antallet af sider i the Federal Register, som er fuld af regulering af erhvervslivet, under hans styre. Gennem hans regeringsperiode blev EPA, the Environmental Protection Agency, OSHA, the Occupational Safety and Health Administration, og OECA, the Office of Enforcement and Compliance Assurance under EPA, etableret – omkring et halvt dusin ”alfabekontorer” blev etableret, så den største stigning i statslig regulering og kontrol af erhvervslivet i hele efterkrigstiden var under Nixons administration.

Interviewer: Fortæl os, hvorfor Nixon besluttede at anvende løn- og priskontrol.

Milton Friedman: Som du ved, havde Nixon været ansat i priskontrolorganisationen under Anden Verdenskrig, og han forstod, hvilken dårlig idé dette var, og han var derfor imod priskontrol. Og alligevel i 1971, 15. august, 1971, indførte han pris- og lønkontrol. Og baggrunden for, at han gjorde dette, var i mine øjne på grund af noget andet, som fandt sted, og det var valutakurs situationen; som igen var relateret til Bretton Woods og aftalen om at fastlåse kursen til guldprisen. USA havde i 1944, på Bretton Woods konferencen, accepteret et internationalt finansielt system, hvor andre lande ville binde deres valutaer til den amerikanske dollar, og USA ville til gengæld binde dollaren til gullet og holde prisen på guld på 35 dollars pr. ounce. Og på grund af den politik, som Kennedy og Johnson administrationerne havde fulgt, var det meget svært at opretholde dette krav. Vi havde haft en politik som skabte inflation, hvilket ledte til den tendens, at prisen på guld gik over 35 dollars pr. ounce. Og situationen var meget kritisk i 1971. Nixon måtte gøre noget ved dette. Hvis ikke han havde gjort andet end at lukke guldvinduet, hvis han havde sagt, at USA forlader guldstandard og ikke gjort andet, ville alle overskrifter i hver en avis have været: ”Den negative Nixon igen! Kun en negativ handling”. I stedet forklædte han det hele ved at lave en generel økonomisk politik, en genrejsnings plan, hvor lønninger og priser blev kontrolleret, nøjagtigt som Demokraterne havde ønsket det hele tiden. Ved at kombinere lukningen af guldvinduet og på samme tid indføre løn- og priskontrol, forvandlede han, hvad ville have været negativt fra et politisk perspektiv til noget politisk positivt. Og det var vel den politiske grund, som lå til grund for den handling.

Interviewer: Der er et fotografi af dig og George Shultz med Nixon i det ovale værelse. Hvad sagde du til ham ved den lejlighed? Hvad fortalte du ham?

Milton Friedman: Jeg ved ikke, hvilken specifik lejlighed billedet er fra, men den lejlighed, som er relevant, er sidste gang, jeg så Nixon i det ovale værelse sammen med George Shultz. Det vi normalt diskuterede, når Nixon ønskede at tale, var økonomiens tilstand: Hvordan det gik med pengepolitikken.

Nixon var en meget intelligent person. Faktisk havde han noget nær den højeste IQ for nogen offentlig repræsentant, jeg har mødt. Problemet med Nixon var ikke intelligens og heller ikke forudindtagede holdninger. Problemet var, at han var villig til at ofre principper for politiske fordele. Jeg var ved at rejse mig for at gå, da Nixon sagde til mig: ”Beskyld ikke George for den latterlige affære med løn- og priskontrol”, hvormed han mente George Shulz. Og jeg mener, at jeg rejste mig og sagde til ham, ”Nej, hr. Præsident jeg beskylder ikke George, Jeg beskylder Dem!” (latter). Det var vist det sidste jeg sagde til ham. Det interessante ved denne historie er, at Nixon båndene nu er offentligt tilgængelige, og jeg har forsøgt at få denne del af Nixon båndene, men det har endnu ikke været muligt. Jeg vil være sikker på, at dette ikke er noget jeg finder på.

Om Ronald Reagan

Interviewer: Fortæl os kort, hvordan Paul Volcker ønskede at presse inflationen ud af økonomien?

Milton Friedman: Da Paul Volcker kom til – det var i 1968-1969 [Volcker var viceminister i det amerikanske finansministerium fra 1969-1974, præsident for den amerikanske centralbank i New York fra 1975-1979, og formand i bestyrelsen for centralbanken fra 1979-1987] – var inflationen meget høj og tæt på de 20 pct. Han var til et møde i den International Monetære Fond i Jugoslavien i 1979, da USA blev kritiseret for dets inflationspolitik af de andre deltagere. Ved hjemkomsten til USA, havde han fået komitéen for åbne markeder til at deklarere, at de ville ændre politik og skifte fra kontrol af renten til kontrol af pengemængden. Nu var dette mest retorik. Hvad han virkelig ønskede, var at få renten meget højt op og dermed afspejle inflationsniveauet. Men han kunne opnå dette mål bedre ved at foregive, at han ikke kontrollerede den, men i stedet kontrollerede pengemængden. Og den rigtige politik på det tidspunkt var at begrænse, hvad der skete med pengemængden, og det betød at renten steg markant. Dette er en kompleks historie. Det er ikke alt sammen kun en vej, fordi tidligt i 1980 introducerede præsident Carter kontrol med afdragsbetalinger, og dette medførte et meget skarpt kollaps i kreditmarkedet, hvilket medførte en nedadgående spiral i økonomien. For at imødegå dette, besluttede centralbanken at forøge pengemængden meget hurtigt. I de fem måneder før valget i 1980, steg pengeudbudet hurtigere end i nogen anden fem måneders periode i efterkrigstiden. Umiddelbart efter ham, blev Reagan valgt og pengeudbudet dalede. Så det var en meget politisk reaktion.

Interviewer: Hvor betydningsfuld var præsident Reagans støtte for Volckers politiske tiltag?

Milton Friedman: Den var af meget stor betydning. Der er ingen anden præsident i efterkrigstiden, som ville have klaret sig uden at prøve på at blande sig, intervenere i centralbankens arbejde. Situationen var denne: Den eneste måde, du kunne få inflationen ned var gennem reduktion af pengemængden. Der var ingen måde, du kunne have gjort dette uden at have en midlertidig recession. Den store fejl i

den tidligere periode var tendensen til at øge pengeudbuddet hurtigt, hver eneste gang der var en lille indskrænkning for derved at undgå arbejdsløshed. Denne stop-and-go strategi plagede centralbanken op gennem 1960'erne og 1970'erne. Dette var situationen i 1980, og specielt i 1981. Da Reagan kom til, begrænsede centralbanken penge udbuddet og holdt dens vækst nede, hvilket ledte til recession. På dette tidspunkt ville alle andre præsidenter have forsøgt at få centralbanken til at ekspandere. Reagan havde den nødvendige viden til at forudse, hvad der ville ske. Han forstod ganske udmærket, at den eneste måde inflationen kunne falde på, var gennem accept af en midlertidig recession, og derfor støttede han Volcker og intervenerede ikke. Det er en myte, at Reagan var simpel og ikke forstod denne slags anliggender. Det er vanvid. Han forstod disse emner ganske godt. Og jeg ved – jeg mener selv at kunne tale med autoritet om dette – at han indså, hvad han gjorde, og samtidig vidste han, at han risikerede sit politiske liv med det formål at opnå et økonomisk mål. Som du ved, gik hans meningsmålinger ned i 1982, og da inflationen så ud til at være ødelagt, skiftede centralbanken politik og påbegyndte en ekspansion i pengeudbudet, økonomien blev reetableret og sammen med denne udvikling steg Reagans meningsmålinger.

Interviewer: Og økonomien har lige siden været ganske solid.

Milton Friedman: Ja, absolut. Der er ingen tvivl i mit sind om, at Reagans handling i denne sag, samt hans arbejde for lavere skat og deregulering... jeg nævnte, at reguleringerne i Federal Register fordobledes under Nixon; under Reagan blev de næsten halveret. Så disse handlinger under Reagan frigav markedets konstruktive kræfter, og sådan har det været næsten lige siden 1983.

Interviewer: Det Reagan gjorde, blev afspejlet af fru Thatcher i England på omkring den samme tid. Har de to haft indflydelse på hinanden, eller er det blot et tilfælde af et sæt af idéer, som kommer til udtryk i kraft af sig selv?

Milton Friedman: De stod begge over for de samme problemer, og de blev begge, heldigvis, eksponeret for de samme idéer. De forstærkede hinanden. De så hinandens succes. Jeg tror, at det tilfælde, at Reagan og Thatcher var ved regeringsmagten på samme tid, havde enorm stor betydning for omverdenens accept af en anderledes indgangsvinkel til økonomi og pengepolitik.

Om hans rolle i Chile under Pinochet

Interviewer: Fortæl os om den offentlige hetz, som du måtte lide under, og i hvilken grad du blev opfattet som yderliggående?

Milton Friedman: Jeg vil ikke kalde det hetz. Jeg nød det (latter). Det eneste jeg vil kalde hetz, var i forbindelse med Pinochets magtovertagelse og fjernelsen af Allende i Chile. På det tidspunkt var den eneste gruppe økonomer, der ikke var belastet af et forhold til Allende tilfældigvis en gruppe, der var uddannet på University of Chicago, og som blev

kendt som Chicago-drengene. På et tidspunkt tog jeg til Chile og tilbragte fem dage med en anden gruppe økonomer, der var tre eller fire af os fra Chicago. Jeg gav en række forelæsninger om det chilenske inflationsproblem og de handlinger, der burde foretages. Kommunisterne var fast besluttet på at vælte Pinochet. Det var meget væsentligt for dem, fordi de mente, at Allendes regime ville føre til en kommunistisk regering gennem de regulære politiske kanaler, og ikke gennem revolution. Og netop det ødelagde Pinochet. På grund af dette ville kommunisterne miskreditere Pinochet, ligesom de ville miskreditere enhver, som havde noget at gøre med Pinochet. Og i den forbindelse var der meget store demonstrationer imod mig ved Nobelprisuddelingen i Stockholm. Jeg kan huske, at jeg så nogle af de samme ansigter i folkemængden under en forelæsning i såvel Chicago som i Santiago. Og der var ingen tvivl om, at der var en fælles koordineret indsats med det formål at dyppe mig i tjære og rulle mig i fjer.

Interviewer: Det ser ud til, at Chile fortjener en plads i historien, fordi det er det første land, som udøver Chicago-teori i praksis. Er du enig?

Milton Friedman: Nej, nej, nej. Overhovedet ikke. Storbritannien anvendte Chicago-teori i i det 19. århundrede (latter). USA anvendte teorien i såvel det 19. som det 20. århundrede. Nej, jeg mener ikke det er rigtigt.

Interviewer: Du anser ikke Chile for at være et lille vendepunkt?

Milton Friedman: Måske har det været et vendepunkt, men ikke fordi det var det første sted, som anvendte Chicago-teorien i praksis. Chile var ikke så væsentlig på den økonomiske side men derimod på den politiske. Det var det første land, hvor en kommunistbevægelse blev erstattet af en markedsorienteret bevægelse. Det virkelig ekstraordinære i Chile var, at et militærstyre fulgte det modsatte af militærpolitik. Militæret er adskilt fra den øvrige økonomi grundet det faktum, at det er en top-down organisation. Generalen giver ordre til obersten som giver ordre til kaptajnen og videre hele vejen ned, hvorimod markedet er en bottom-up organisering. Kunden fortæller detailhandleren, hvad han ønsker, detailhandleren fortæller dette til producenten osv. De basale organisatoriske principper i militæret er nærmest modsatrettet de organisatoriske principper i det frie marked og frie samfund. Det virkelig usædvanlige i Chile er, at militæret anvendte tiltag baseret på det frie marked i stedet for de militære tiltag.

Interviewer: Da du var i Chile, talte du til nogle studenter i Santiago. Kan du i dine egne ord berette om den tale i Santiago?

Milton Friedman: Naturligvis. Mens jeg var i Chile holdt jeg en tale på Catholic University of Chile. Jeg skulle forklare, at University of Chicago i årevis havde haft en aftale med Catholic University of Chile, hvor de sendte folk til Chicago og vi sendte folk til Chile for at hjælpe med en reorganisering

af deres økonomiske institut. Jeg holdt en tale på Catholic University of Chile under titlen *The Fragility of Freedom*. Essensen af talen var, at frihed er meget skrøbelig, og det der ødelægger den, er central kontrol. For at opretholde frihed, skulle der være frie markeder, og frie markeder virker bedst under politisk frihed. I essensen var talen derfor anti-totalitær (latter).

Interviewer: Så du forudså derfor, at frie markeder ville underminere Pinochet?

Milton Friedman: Absolut. Pointen med talen var, at frie markeder ville underminere politisk centralisering og kontrol. Og jeg bør nævne, at jeg ikke var i Chile som en regeringsgæst men som en gæst af en privat organisation.

Interviewer: Mener du, at Chile-affæren skadede dit rygte, eller hvad er mere væsentligt, besværliggjorde dine idéers spredning?

Milton Friedman: Det er meget svært at sige, da jeg tror det havde en dobbeltsidet effekt. Det fik stor offentlig opmærksomhed. Det gjorde mange, som ellers ikke ville have været bekendte med synspunkterne, bekendte med dem. På den anden side, rent politisk ved du, at de fleste fra det intellektuelle miljø, den intellektuelle elite som den eksisterede, var på Allendes side, og ikke Pinochets. På en måde betragtede de mig som forræder, fordi jeg var villig til at tale i Chile. For mig at se er det et vidunderligt eksempel på dobbeltmoral, fordi jeg netop havde talt i Jugoslavien, som var et kommunistisk land. Senere holdte jeg en række foredrag i Kina. Da jeg kom hjem fra det kommunistiske Kina, skrev jeg et brev til avisen Stanford Daily, hvor jeg sagde: "Det er underligt. Jeg holdt nøjagtigt de samme forelæsninger i Kina, som jeg holdt i Chile. Jeg har haft mange demonstrationer imod mig, for det jeg sagde i Chile. Ingen har gjort modsigelser mod det jeg sagde i Kina. Hvordan kan det være?"

Interviewer: Den chilenske økonomi klarede sig meget godt i sidste ende, gjorde den ikke?

Milton Friedman: Ja, meget godt. Ekstremt godt. Den chilenske økonomi klarede sig godt, men hvad væsentligere er måtte den centrale regering – militærjuntaen – udskiftes med et demokratisk samfund. Så det virkelig væsentlige i Chile er, at de frie markeds kræfter frembragte et frit samfund.

Hvor er vi i dag

Interviewer: Fra din lejlighed kan du næsten se hele Silicon Valley. Hvordan tror du informationsteknologien, internettet og den ny økonomi vil påvirke de store emner økonomi og politik, som du har givet dit liv til?

Milton Friedman: Den væsentligste påvirkning fra internettet på de store emner er, at det vil blive sværere for stater at opkræve skatter. Og jeg tror, at det er en meget væsentlig faktor. Stater har lettest ved at opkræve skat på ting, der ikke kan flyttes. Det er derfor ejendomsskat altid er den første

skat, der indføres. Folk kan flytte, så det er lidt sværere at belægge dem med skat. Stater inden for USA finder det svært at opkræve personskat, mens USA som en samlet enhed nemmere kan opkræve personskatter. Internettet gør det muligt at foretage transaktioner i cyberspace uden at de registreres, det bliver muligt for en person i Storbritannien at bestille bøger i USA via Amazon.com. Ligeledes kan en person i USA lave en handel i Indien. Jeg tror cyberspace, gør det meget sværere for stater at opkræve skat, og det vil få en meget væsentlig reducerende effekt på statens rolle.

Interviewer: Så vi er på vej mod den ultimative "hayekske" stat?

Milton Friedman: På den måde er vi. Naturligvis har det sine fordele og ulemper. Det bliver lettere for kriminelle at udføre deres gerninger, men du må differentiere mellem kriminelle og kriminelle. Vi har så mange kriminelle, som vi har, fordi vi har så mange love, der kan brydes. Du kan eksempelvis tage situationen i USA. Vi har to millioner mennesker i fængsel og fire millioner der er under prøveløsladelse eller overvågning. Hvorfor? På grund af vores misforståede forsøg på at kontrollere, hvad folk fylder deres kroppe med. Forbudet mod narkotika, illegale stoffer, er en stor årsag til alle disse fanger. Og dette er offerløse handlinger, som ikke burde kriminaliseres.

Interviewer: Her mere end et halvt århundrede efter det første møde i Mont Pelerin, hvem har vundet debatten? Hvem har tabt?

Milton Friedman: Der er der ingen tvivl om, hvem der vandt den intellektuelle debat. Der er ingen tvivl om, at den samlede intellektuelle opinion er meget mindre for central planlægning og kontrol, end den var i 1947. Hvad der er meget mere tvivlsomt er, hvem der vandt i praksis. Verden er mere socialistisk nu end den var i 1947. Det offentlige forbrug i de vestlige lande er højere i dag end det var i næsten alle vestlige lande i 1947, som en procentdel af indkomsten og ikke bare i absolutte tal. Statens regulering af erhvervslivet er større. Der har på sin vis ikke været en øget nationalisering og socialisering, men statens indblanding i økonomien er steget. De eneste lande, hvor dette ikke er tilfældet, er de lande, der tidligere var en del af det kommunistiske system. Du kan sige, at vi vandt i argumentationen – i såvel praktisk som i intellektuel forstand i Polen, Tjekkiet, Ungarn, Rusland og i hele den del af verden. Men i Vesten er den praktiske diskussion stadig uafsluttet.

Interviewer: Er du håbefuld?

Milton Friedman: Jeg er bestemt meget håbefuld. Misforstå mig ikke. På nuværende tidspunkt har vi ikke vundet argumentet i praksis, men jeg tror, at vores ideer vil dominere i det lange løb. Jeg tror vi vil vinde diskussionen i praksis såvel som intellektuelt.

Interviewer: Central kontrol er blevet miskrediteret, staten har trukket sig tilbage, men er vi ved at blive reguleret i højere grad?

Milton Friedman: Du bliver nødt til at differentiere mellem forskellige reguleringsområder. Nogle former for regulering er blevet reduceret. Regulering af priser, og specielt reguleringen af erhvervslivet som et hele er faldet. Andre former for regulering, specielt regulering af personlig opførsel er steget. Det er social kontrol, som har taget pladsen for den snævre økonomiske kontrol.

Interviewer: Mener du, at denne regulering ultimativt er til fare for frie markeder?

Milton Friedman: Den er ikke kun en trussel mod frie markeder. Den er en trussel mod menneskets frihed.

Interviewer: På nuværende tidspunkt er stater øjensynligt på retræte fra indblanding i markedet. Mener du, at pendulet kunne svinge tilbage igen?

Milton Friedman: Pendulet kan nemt svinge den anden vej. Det kan svinge tilbage igen, ikke fordi nogen ønsker det positivt, men simpelthen fordi en stat med stor kontrol og magt, altid vil blive presset af interessegrupper til at intervenere i markedet. Og når du vedtager noget i en stat, er det altid meget svært at lave det om igen. Så ja, det er bestemt en rigtig fare. Jeg mener ikke på nogen måde, at vi kan opfatte krigen som vundet. Jeg mener, at det stadig er sandt, at det kræver en indsats at holde et samfund frit. Hvad er det nu man siger? "Eternal vigilance is the price of liberty" (Evig vagtsomhed er prisen for frihed).

© 2002 Heights Productions, Inc.

Oversat af Mikkel Kroglund.

Oversætters noter:

1. The Blue Eagle var symbolet på Franklin D. Roosevelts National Recovery Administration, som blev etableret i 1933 gennem vedtagelsen af National Recovery Act. National Recovery Administration skulle rette op på de katastrofale konsekvenser fra børskrakket i 1929 gennem en række udstrakte beføjelser til intervention i økonomien, som bl.a. beføjelsen til at forhandle lønninger og priser med amerikanske virksomheder. Den blå ørn var taget fra Navajo indianernes billedverden, og enhver virksomhed som samarbejdede med National Recovery Administration kunne bruge ørnen og mottoet "We do our part" i sin markedsføring.

Referencer:

Hayek, Friedrich A. von: *The Road to Serfdom*, 1944.

Keynes, John Maynard: *A Tract on Monetary Reform*, London: Macmillan, 1924.

-- : *The General Theory of Employment, Interest and Money*, London: Macmillan, 1936.

Rand, Ayn: *Atlas Shrugged*, 1957.

Smith, Adam: *The Wealth of Nations*, 1776.

Yergin, Daniel og Joseph Stanislaw: *The commanding heights the battle between government and the marketplace that is remaking the modern world*, London: Simon & Schuster, 1998.

Fører finansiel liberalisering til finansiel ustabilitet?

Efter Asien-krisen er der inden for bl.a. Attac-bevægelsen opstået en forestilling om, at krisen skyldtes globalisering og liberaliseringen af det internationale finansielle system, hvor kortsigtede investeringer og flokadfærd på de finansielle markeder skabte det økonomiske sammenbrud. Cand.scient.pol. Pernille Johansson gør op med dette syn ved at sandsynliggøre, hvorledes den statslige indblanding i de finansielle liberaliseringsreformer i Sydkorea gjorde landet mere sårbar overfor Asien-krisen.

Af Pernille Johansson

Fra at være et mirakel til at behøve et

Asien-krisen er på mange måder bemærkelsesværdig. Krisen ramte i juli 1997 de såkaldte mirakel-økonomier i Asien. De asiatiske lande havde op til krisen haft gennemsnitlige vækstrater på omkring 8 pct., og Asien-krisens opståen og omfang var derfor noget uventet. På et APEC møde i november 1997, karakteriserede den daværende amerikanske præsident Bill Clinton de begyndende økonomiske problemer i Asien som »a few glitches in the road« (Goldstein 1998: 1).

I 1994 havde økonomen Paul Krugman ud fra teorien om faldende marginaludbytte forudset nedgang i den økonomiske vækst i Asien. Krugmans vurdering bundede i det urealistiske niveau af input i økonomierne, men han forudså ikke et egentligt sammenbrud (Krugman 1994). Christopher Lingle fremhævede i den omdiskuterede bog *Asiens lange march mod det globale årtusind* (1997), at Sydøstasien var særdeles sårbar over for fiaskoer på grund af boble-tendenser i økonomien, men det er langt fra sikkert, om hans vurdering indbefattede en krise af dimensioner som Asien-krisen (ibid.: 75).

I litteraturen om Asien-krisen har der kun været begrænset fokus på, hvilken rolle påbegyndelsen af liberaliseringsreformer i landene inden Asien-krisen spillede i forhold til krisens opståen. Sydkorea havde således i perioden 1993-1997 liberaliseret sit banksystem og var samtidig et af de lande, som blev hårdest ramt af krisen. Emnet for denne artikel er derfor, hvilken betydning liberaliseringen af bankerne i Sydkorea kan have haft for Asien-krisens fremkomst i landet.

Finansiel liberalisering – vejen til økonomisk vækst

I Sydkorea blev liberaliseringen af banksystemet igangsat ud fra betragtninger om økonomisk vækst og globalisering. Således benyttede den daværende præsident Kim Young Sam i en tale den 6. januar, 1995 begrebet globalisering første gang:

»Globalization is the shortcut which will lead us to building a first-class country in the 21st century. This is why I revealed my plan for globalization and the government has concentrated all its energy in forging ahead with it.« (Kim 2000: 1).

Præsidentens beskrivelse af globalisering signalerede en tro på, at globalisering ville forbedre Sydkoreas økonomiske og politiske position. Det er interessant, at globalisering bevidst blev fremskyndet af staten for at skabe et bedre økonomisk råderum. Globaliseringsprojektet i Sydkorea indebar nemlig reformer af økonomien, dvs. liberaliseringer af den reale og finansielle sektor i økonomien. De følgende afsnit går i dybden med liberaliseringsreformerne i forhold til banksektoren og undersøger, hvorledes de har været udslagsgivende i forhold til forekomsten af finansiel ustabilitet i Sydkorea.

Liberalisering af banksystemet i Sydkorea

Liberaliseringsreformerne af de sydkoreanske banker blev igangsat i 1993. Overordnet set var målet for reformen at ændre ansvaret vedrørende kommercielle lån fra staten til de private institutioner (Kong 2000: 161). Afgrænsningen af analyseområder i artiklen foretages derfor på baggrund af to betragtninger:

For det første fungerer de afgørende punkter i liberaliseringsreformen som en guideline for analysens områder, da det forventes, at påvirkningen af bankerne er størst der, hvor der indføres afgørende ændringer. Indholdet af reformen af 1993-1997 var deregulering på følgende områder: renter, indskud, de såkaldte policy-lån (dvs. lån, som er øremærket til forskellige sektorer og industrier til lavere rater) og de eksterne kapitalposter på betalingsbalancen. Det er derfor interessant at analysere bankernes muligheder for fordeling af kredit, og betydningen af nye internationale lånemuligheder for bankernes økonomiske dispositioner.

For det andet er det interessant at undersøge, i hvor høj grad det sydkoreanske banksystem var velfungerede under implementeringen. Dette perspektiv inddrages, da det i givet fald giver et grundlag for senere at afgøre, om problemer i banksystemet under liberaliseringsprocessen kan have været med til at igangsætte eller forværre Asien-krisens fremkomst

i landet. Indikatorer for et velfungerende banksystem er bl.a., om *prudential standarder*¹ og *prudential regulering*² levede op til Basel-aftalen, og hvorledes internationale kreditvurderingsinstitutter har vurderet de sydkoreanske banker under implementeringen.

Statens forvridding af kreditmarkedet

Staten gav officielt de sydkoreanske banker mulighed for at fastsætte renteniveauet og fordele kredit. Men staten spillede stadigvæk en afgørende rolle i forhold til fordelingen af kreditten. Udgangspunktet for vurderingen var, at staten satte grænser for de kommercielle bankers udlån til store virksomheder. Nationalbanken subsidierede endvidere lån til særlige virksomheder, hvilket i høj grad var med til at forvride kreditmarkedet (Smith 1998: 73). Siden 1970'erne og op igennem 1980'erne udgjorde statslige policy-lån 50 pct. af al national kredit i Sydkorea (Frederick et al. 2000: 149). Og i midten af 1980'erne fik de statsejede banker lov til at tilbyde en højere rente på indskud end de private banker. Det resulterede ikke overraskende i, at de statsejede banker oplevede en 14 pct. stigning i indskud, hvorimod de private banker oplevede et signifikant fald i deres indskud. Der har således historisk set været tradition for en statslig styring eller påvirkning af kreditfordelingen i Sydkorea.

På trods af, at bankerne som følge af reformen fik øget ansvar og autonomi, var det naivt at forvente, at staten ikke stadigvæk spillede en rolle i forhold til hvilke virksomheder, der skulle tilgodeses af bankerne. Et konkret eksempel på dette var den såkaldte Hanbo Steel-skandale. Her kunne virksomheden Hanbo Steel, på trods af en lav ratio af egenkapital og ikke alt for lyse fremtidsudsigter, låne et ikke beskedent beløb til investering i en ny stålfabrik (Moon og Rhyu 2000: 86). Det blev samtidig afsløret, at regeringen i en længere periode havde tilgodeset Hanbo Steel med, at virksomheden kanaliserede finansielle midler til Kim Young-Sams valgkampagne i 1992. Hanbo Steel havde til gengæld opnået en statslig godkendelse af et nyt stålvalseværk. Altså tyder det på, at staten her banede vejen for et lån, som aldrig ville være blevet effektueret under »normale« forhold, hvor markedsvilkår ville være dominerende.

Når staten, som i Hanbo Steel-sagen, tilførte en kriseramte virksomhed kredit, kan det tolkes som en fremtidig eller en implicit³ statslig lånegaranti til andre nødlidende virksomheder. Ud fra en rationel betragtning har implicite og eksplicite statsgarantier på banklån en betydelig indflydelse på bankernes incitament og evne til at følge op på virksomhedernes aktiviteter, og i øvrigt på kapitalmarkedets funktionsmåde i det hele taget. Hvis det i sidste ende alligevel er staten, der bestemmer, hvor pengene skal hen, vil bankernes incitament for evaluering af projekter være reduceret. Endvidere kan risici for bankerne fremstå som små set i lyset af statens redningsaktioner af virksomheder.

Vurdering af de sydkoreanske banker

Der er mange forskellige udbydere af kreditvurderinger af banker. De mest kendte er Moody's, Standard & Poors, Fitch og Thomson BankWatch. Få år inden Asien-krisen fremgik det af kreditvurderinger fra Thomson BankWatch, at en del af de sydkoreanske banker var tæt på at gå konkurs og vigtigst, at de havde svært ved at håndtere forandringer og udfordringer fra liberaliseringen af de finansielle markeder. Således rapporterede Thomson BankWatch den 17. oktober, 1996, at:

»Korea's banking industry is now emerging from a long period of strict regulatory control, and as has been noted in earlier reports, the banks are ill-equipped to deal with the changes associated with deregulation and liberalization of the financial markets. Poor asset quality, low profitability and comparatively weak capital measures remain fundamental characteristics of many country's banks.« (Delhaise 1998: 217).

Her påpegedes det altså, at banksystemet i Sydkorea ikke havde tilstrækkelig institutionel kapacitet til at håndtere forandringerne, som liberaliseringen medførte. Derudover fremhævedes det, at bankerne ikke var rentable, havde aktiver af ringe kvalitet og ikke levede op til kapitalkrav. Der kan endvidere have været en institutionel dimension til disse påpegede problemer – nemlig at staten kan have overdraget bankerne de gamle policy-lån. Således fremhævede Thomson BankWatch allerede den 14. december, 1994, at reformprocessen blev kompliceret af, at de gamle policy-lån ikke var blevet ryddet af vejen inden implementeringen:

»Unfortunately, the government-imposed policy lending in the past has left many banks (particularly the old, nationwide commercial banks) with heavy bad debts problems (although documenting the magnitude of these problems is very difficult given the absence of meaningful disclosure).« (Ibid.).

Denne vurdering støttes af blandt andre Paul Krugman og Phillipe Delhaise, som begge hævder, at bankerne blev påført de gamle og urentable policy-lån. Problemet i forhold til påstandens gyldighed er, at offentliggørelsen af pålidelige data, der kan af- eller bekræfte denne påstand ikke foreligger. På baggrund af vurderinger fra Thomson BankWatch og Korea-eksperter om policy-lån, kan der dog konstateres en formodning om, at bankerne på grund af de gamle policy-lån ikke var helt så rentable, som de burde være på markedsvilkår.

En anden måde at identificere eventuelle problemer i de sydkoreanske banker, er at kigge på bankernes efficiens-ratio, da efficiens-ratioen kan tolkes som en indikator for, hvor omkostningsfyldt det er at drive bank i de enkelte asiatiske lande.⁴ Oversigten på figur 1 viser, at Sydkorea i årene 1994-1996 havde den højeste efficiens-ratio i Asien, hvilket ikke er positivt, selvom det umiddelbart godt kunne opfattes sådan. En høj ratio betyder nemlig, at omkostningerne pr. transak-

Figur 1: Oversigt over sydøstasiatiske bankers efficiens-ratio.

	1994	1995	1996
Hong Kong	35,79	33,62	32,20
Singapore	41,97	40,40	40,66
Malaysia	43,95	44,13	42,58
Thailand	39,37	41,47	43,75
Indonesien	57,39	58,22	56,12
Phillipinerne	60,39	58,99	56,28
Taiwan	58,07	57,84	56,49
Kina	68,03	67,01	69,47
Sydkorea	84,63	82,66	74,52

Kilde: Delhaise 1998: 109.

tion er høje. Brugen af efficiens-ratioen bør endvidere suppleres med pointen om, at bankproblemer ikke altid opstår fra udgiftssiden, dvs. hvor dyrt det er drive en bank, men fra en forværring i kvaliteten i aktiver – f. eks i form af konkurser i den reale sektor (Kaminsky og Reinhart 1999: 476).

Følgende kan hermed konkluderes. Det er via internationale kreditvurderinger blevet sandsynliggjort, at bankerne i Sydkorea ikke fungerede optimalt, og at staten havde en finger med i spillet ved at overdrage de urentable policy-lån til bankerne. Det leder undersøgelsen hen på spørgsmålet om, i hvor høj grad prudential regulering og prudential standarder blev implementeret under reformen. Det kan i givet fald give et praj, om Thomson BankWatches vurdering af det sydkoreanske banksystem som mangelfuldt, kan være gyldig.

Analyse af bankernes prudential regulering og prudential standarder

Der eksisterede et tilsyn, Office of Banking Supervision, der var placeret under nationalbanken Bank of Korea (BOK). Dette tilsyn dækkede dog ikke alle områder indenfor prudential regulering og gjaldt ikke alle typer banker. Således understreger IMF, at udviklingsbankerne i Sydkorea ikke var underlagt den samme prudentielle regulering og overvågning som de øvrige banker (Lindgren et al. 1999: 15). Endvidere hørte de såkaldte Non-Bank Financial Intermediaries (NBFIs)⁵ heller ikke ind under samme tilsyn som de øvrige banker, men under det sydkoreanske ministerium for økonomi og erhverv.

Manglende tilsyn af bankers aktiviteter kan give banker incitament til øget eksponering overfor risici. Dertil kan tilføjes, at ugenomsigtighed i det samlede tilsyn skaber incitament for banker til at føre deres aktiviteter derhen, hvor tilsynet er mindst.⁶ En anden indvending i forhold til de empiriske omstændigheder er, at hvis banksystemet i Sydkorea virkelig var præget af et ugenomsigtigt tilsyn og utilstrækkelig lovgivning, hvorfor blev udlandet så ved med at låne penge ud til de sydkoreanske banker. En forklaring kan være, at både

indenlandske og udenlandske investorer anså bankerne for at være mindre risikofyldte, end de egentlig var efter introduktionen af den finansielle reform. Den finansielle reform af 1993-1997 forbedrede nemlig prudential reguleringen på en række områder.

For det første blev der implementeret et nyt rapporteringssystem for bankerne, som var designet til at opdage finansielle problemer i tide (ibid.: 70). For det andet styrkede særligt indgåelsen af Basel-aftalen med 8 pct. kapital-ratio for kommercielle banker tiltroen til bankerne. Officielt var den gennemsnitlige kapital-ratio for 25 af de største banker på 9,14 pct., som er et acceptabelt niveau (Delhaise 1998: 115). Helmut Reisen fra OECD vurderer derimod, at Sydkoreas kapital-ratio bevægede sig indenfor et bånd på 6-10 pct. (Reisen 2000: 95).

Problemet med en gennemsnitlig kapital-ratio er, at den typisk slører signifikante forskelle mellem svage og stærke banker. Undersøgelser foretaget af økonomen Heather Smith fra Asia Pacific School of Economics and Management viser derimod, at kapital-ratioen reelt var lavere end de annoncerede 8 pct. på grund af en stor andel af non-performing loans (på dansk uopfyldte lån). 12 banker var over minimumstandarden, mens de resterende 14 banker, deriblandt de to kendte banker, Korea First Bank og Seoul Bank var under standarden (Smith 1998: 74). Smiths vurdering tillægges større betydning end Helmut Reisen, idet hendes opgørelse er baseret på særskilte estimater for hver bank, og ikke på en gennemsnitlig opgørelse. Det betyder, at en stor del af de sydkoreanske banker ikke levede op til Basel-aftalen om kapitalkravet på 8 pct., hvilket kan have gjort dem mere sårbare overfor finansiell ustabilitet.

Betydningen af internationale kapitalbevægelser for bankerne

Dereguleringen af de internationale kapitalbevægelser har været forholdsvis langsom i Sydkorea, fordi den sydkoreanske regering har ønsket at fastholde en stabil valutakurs.

Denne strategi blev ændret i 1995, hvor liberaliseringsplaner indebar en åbning af den finansielle sektor for udenlandsk deltagelse og deregulering af lang- og kortsigtede kapitalbevægelser (ibid.: 76).

Andelen af internationale lån mellem 1992 og 1996 til Sydkorea steg med hele 158 pct. Det skal ses i forhold til en 44 pct. stigning i samlede udlån fra G-10 banker til andre udviklingslande. Fordelingen af de internationale lån i Sydkorea er interessant, da 66 pct. af lånene gik til de sydkoreanske banker, 28 pct. gik direkte til virksomheder, og de resterende 6 pct. gik til landets offentlige sektor. Det tyder derfor på, at bankerne gennem de internationale lån har lånt kortsigtet for at låne penge ud til virksomheder på langsiget, og derved har kunnet drage fordel af forskellen mellem korte og lange renter. Hertil skal tilføjes, at der var en mærkbar difference på det indenlandske og udenlandske renteniveau. Samtidig med at der var streng kontrol med indgående udenlandske direkte investeringer, kunne banker låne i udlandet. Det giver anledning til forundring, idet denne praksis står i skarp kontrast til generelle retningslinier for timing af liberalisering, hvor det anbefales, at liberalisering af direkte investeringer går forud for bankliberaliseringer (Ito 2001: 71). Men spørgsmålet er, hvilke konsekvenser forskelle mellem kortsigtede og langsigtede renter kan have på banksystemet.

I forhold til det økonomiske begreb *maturity mismatch*,⁷ kan forskelle mellem løbetider eller valutaer skabe problemer for et land, hvis det rammes af finansiell ustabilitet. Ved valutauro og frygt for devalueringer, vil den korte rente typisk stige. Det bliver dermed dyrere for banker og virksomheder at finansiere deres aktiviteter. Det kan forværres af, at indtægterne fra de lange renter ikke stiger tilsvarende. Sydkorea blev ikke overraskende ramt af *maturity mismatch* under Asien-krisen, både hvad angår lån og valuta (ibid.: 67).

Følgende kan indtil videre konkluderes:

- Undersøgelsen af niveauet for prudential standarder viste, at ikke alle banker levede op til kravet fra Basel-aftalen om en 8 pct. kapital-ratio. Desuden var prudential reguleringen ujævn, idet både udviklingsbanker og NBFIs var undtaget tilsynets overvågning på trods af, at de begge udførte bankrelaterede opgaver. Samtidig blev det erkendt, at prudential standarder som indikator for et velfungerende banksystem bør suppleres af andre faktorer - institutionel kapacitet, timingen af liberaliseringen og relationen mellem banker, virksomheder og staten.
- Hastigheden af liberaliseringen af de internationale kapitalbevægelser eksponerede og forværrede sårbarhederne i de sydkoreanske banker. Endvidere overlod staten bankerne de gamle og urentable policy-lån. Hvis ikke gamle banklån bliver ryddet af vejen inden en finansiell liberaliseringsreform, er der potentiale for økonomiske problemer i banksektoren.

Samlet set viser undersøgelsen, at reminiscenser fra udviklingsstaten,⁸ dvs. et tæt økonomisk samarbejde mellem stat,

banker og virksomheder, fik utilsigtede konsekvenser på et liberaliseret kapital- og bankmarked. Den fortsatte statslige styring – dog i formindsket udgave – viste sig at være uhensigtsmæssig i forhold til de økonomiske betingelser for bankerne.

Sammenhæng mellem finansiell liberalisering og finansiell ustabilitet i Sydkorea

Graciela Kaminsky og Carmen Reinhart fra henholdsvis George Washington University og University of Maryland har foretaget en omfattende kvantitativ undersøgelse af 76 valutakriser og 26 bankkriser fra 1970 til 1990'erne over hele verden (Kaminsky og Reinhart 1999: 474). Kaminsky og Reinharts undersøgelse viser, at der er en betinget sandsynlighed mellem finansielle liberaliseringsreformer og bankkriser. Det betyder, at sandsynligheden for bankkriser øges ved igangsættelse af liberaliseringsreformer. Det understøttes af, at i 18 ud af 26 bankkriser, som Kaminsky og Reinhart har kigget på, har den finansielle sektor været liberaliseret ca. fem år forinden. Ligeledes er antallet af bankkriser per år mere end firedoblet i perioden fra 1980 til 1990'erne med liberaliseringsreformer særligt i udviklingslande. Mellemliggende faktorer er her, at finansiell liberalisering herunder nye låne- og investeringsmuligheder via deregulering sætter gang i et økonomisk opsving. Den finansielle sårbarhed i økonomien styrkes ved, at kapitalbevægelser bliver sværere at styre under liberaliseringsprocessen, idet banker og virksomheder frit kan benytte sig af nye lånemuligheder i udlandet.

Andre dele af en liberaliseringsreform, f.eks. udenlandsk deltagelse, kan derimod styrke konkurrencen og dermed være med til at gøre banksektoren mere velfungerende. Pointen er her, at det ikke nødvendigvis er alle dele af en liberaliseringsproces, der gør banksektoren mere sårbar overfor forekomsten af bankkriser.

Tidsforløbet for krisen i Sydkorea

Figur 2 viser det formodede tidsforløb af krisen i Sydkorea. Undersøgelsen af Kaminsky og Reinhart viste, at der er en overvejende sandsynlighed for at lande, der rammes af bankkriser, også har gennemgået finansielle liberaliseringer ca. fem år forinden. Dette tidsinterval stemmer overens med de finansielle liberaliseringsreformer, der blev igangsat fem år inden højdepunktet af Asien-krisen. De fremhævede problemer i det sydkoreanske banksystem i 1996 kan rimeligvis have haft karakter af en mindre bankkrise. Valutakrisens fremkomst i Sydkorea blev formentlig forstærket af problemer i banksystemet, der kan have skabt grobund for en valutakrise, som derefter forværrede bankkrisen.

Følgende analogi kan kaste lys over problematikken om årsagssammenhæng i forhold til figur 2. Når et fly forulykker, indledes der som regel umiddelbart efter ulykken en undersøgelse af årsagen til flystyrtet. I de fleste tilfælde er det svært at pege på én udløsende årsag, hvad enten det gælder menneskelige eller tekniske fejl. Ofte ville den

Figur 2. Oversigt over tidsforløbet af krisen i Sydkorea

Fra 1993-1997: Finansielle liberaliseringsreformer

Ultimo 1996: Mindre bankkrise

November 1997: Valutakrise

December 1997 – juni 1998: Alvorlig bankkrise

påpegede hovedårsag ikke have udløst ulykken, hvis ikke det var på grund af andre medvirkende faktorer, eksempelvis dårligt vejr, manglende koncentration osv. På samme måde kan det argumenteres, at problemer forbundet til svagheder i det sydkoreanske banksystems funktionsmåde, det vil sige tætte bånd mellem stat, virksomheder og banker, uens og mangelfuld prudential regulering, høj finansiell gearing for konglomerater osv., var et problem allerede inden Asien-krisen. Det er heller ikke sikkert, at bankproblemerne ville have ført til en krise med omfang af Asien-krisen, hvis ikke det var fordi Thailands devaluering satte gang i en massiv kædereaktion, der svækkede investorernes tillid og førte til kapitalflugt.

Endeligt fremsættes den påstand, at hvis Sydkorea ikke havde et svagt banksystem, forgældede virksomheder, manglende regler for håndtering af insolvens og konkurser, ville landet ikke have været så sårbar overfor Asien-krisen. Dette argument understøttes af, at lande med forholdsvis velfungerende banksystemer i Hong Kong, Singapore og Taiwan i højere grad var i stand til at afværge Asien-krisen.

Faren ved det politiserede finansielle system

Asien-krisen har sat fokus på, at problemer i banksystemet, i kombination med frie kapitalbevægelser, kan føre til finansiell ustabilitet, der potentielt er ødelæggende for opbakningen til fremtidige finansielle liberaliseringer i andre udviklingslande, f.eks. Kina. Men løsningen på dette problem er ikke et stop for finansielle liberaliseringsreformer, som bl.a. Attac-bevægelsen har anbefalet.

Eventuelle eftervirkninger af finansiell ustabilitet skal vurderes i relation til de problemer, som lande har kæmpet med inden reformerne, f.eks. ineffektiv fordeling af kredit. Her til bør tilføjes, at lande sjældent igangsætter finansielle liberaliseringsreformer, hvis deres banksystemer i forvejen fungerede optimalt. Et mere robust banksystem skabes netop gennem liberalisering, dvs. reformer, der giver mulighed for at skabe øget konkurrence mellem banker og en incitamentsstruktur, der fremmer velfungerende banksystemer.

Selv om den finansielle reform af 1993-1997, f.eks. ved introduktion af Basel-aftalens kapitalkrav forbedrede banksystemet i Sydkorea, kunne den ikke i tide udstyre bankerne med institutionel kapacitet og autonomi til at håndtere hjemlige og internationale udfordringer. Uden adgang til det internationale kapitalmarked, havde problemernes dimensioner formentlig ikke nået Asien-krisens højder. Det betyder også, at landes institutionelle kapacitet (eller mangel på samme) og øvrige økonomiske management har større betydning for den finansielle stabilitet end oprindeligt antaget i de tidligere rapporter – eksempelvis Verdensbankens udgivelse *The East Asian Miracle: Economic Growth and Public Policy* (1993).

Den første bankkrise i Sydkorea i slutningen af 1996 var i sig selv ikke alvorlig nok til at igangsætte en valutakrise og en omfattende bankkrise uden medvirken fra internationale kreditorer. Hvis ikke Sydkorea havde haft et svagt banksystem i kombination med forgældede banker og virksomheder, ville landet formentlig ikke have været så sårbar overfor Asien-krisen.

Dette argument understøttes altså af, at lande med forholdsvis velfungerende banksystemer i Hong Kong, Taiwan og Singapore var bedre til at afværge Asien-krisen. Og modsat blev lande med svagt konsoliderede banksystemer og med streng kontrol på internationale kapitalbevægelser – f.eks. Kina – ikke ramt så hårdt af krisen. Det tyder på, at deregulering af internationale kapitalbevægelser øger sandsynligheden for finansiell ustabilitet såfremt, at banksystemet ikke er udstyret til at håndtere udfordringen med internationale kapitalbevægelser. I forhold til Sydkorea kan det konkluderes, at de finansielle reformer fra 1993-1997 kun gjorde udviklingsstatens akilleshæl – det politiserede finansielle system – mere sårbar. Konklusionen er, at kriser i det finansielle system er uundgåelige i de tilfælde, hvor regeringer bliver ved med at ignorere markedets rationalitet, eller i værste fald, som i Sydkorea, lader staten blande sig for meget i de finansielle liberaliseringsreformer.

Noter:

- Der er i litteraturen om Sydkorea og finansiell liberalisering ikke nogen klar definition af *prudential standards* – også kendt under begrebet ”god forretningskik”. For de fleste af teoretikerne indeholder begrebet prudential standarder en delvis normativ opfattelse af, hvad der er god praksis for banker. Dette er helt i overensstemmelse med det latinske udtryk *Bonus Pater* – den gode far. Der er hermed en forventning i samfundet om, at bankerne skal opføre sig ansvarligt som den gode far. Det fremstår derfor i litteraturen om banksystemer noget uklart, hvad der egentlig forstås ved god praksis. Der henvises i stedet til mere håndgribelige standarder – nemlig at bankernes egenkapital skal udgøre mindst 8 pct. af de samlede gælds- og garantiforpligtigelser, jf. Basel-aftalen om kapitalkrav fra 1988. Bemærk at der i 2004 implementeres en revideret version af Basel-aftalen fra 1988.

2. Hvor begrebet prudential standarder er mere løst defineret, som hvad der er god og gældende praksis for bankvirksomhed, indeholder *prudential regulering* tilsyn og lovgivning, der fremmer, hvad der er god forretningssskik. I Danmark genfindes prudential regulering i Bank- og sparekasseloven, der har til formål at mindske risikoen for indskyderne. Loven foreskriver, jf. kapitel fem om solvens § 21, at bankernes egenkapital skal udgøre mindst 8 pct. af de samlede gælds- og garantiforpligtigelser, da vægtningen af aktiverne skal være i overensstemmelse med Finanstilsynets bestemmelser i forhold til sikkerhed. Desuden er der i loven sat grænser for bankers aktiviteter. Der er f.eks. grænser for, hvor store aktieposter en bank må eje i et selskab. Alle disse nævnte bestemmelser har til formål at sikre, at banker og pengeinstitutter ikke ved en mangelfuld forretningsførelse bliver eksponeret for store risici.
3. En implicit forventning om, at det vil være for omkostningsfuldt for landet/regeringen at lade virksomheder og banker gå fallit.
4. Delhaise undlader at specificere det præcise beregningsgrundlag for efficiens-ratioen. Han understreger dog, at der er flere forskellige faktorer, der påvirker efficiens – f.eks. omkostninger vedrørende placering af filialer, den gennemsnitlige størrelse på en transaktion i en bank, osv. (Delhaise 1998: 109). Efficiens-ratioen tolkes derfor som en overordnet indikator for, hvor omkostningsfyldt det er drive bank i de respektive asiatiske lande.
5. Non-Bank Financial Intermediaries er investeringsvirksomheder, som fortrinsvis håndterer kortsigtede papirer, livsforsikringer og investeringsfonde.
6. Teoretisk set kan der naturligvis opstilles indvendinger om argumentets forudsætning – altså at banker udsætter sig selv for større risici, når tilsynet er utilstrækkeligt. Det kunne være ud fra betragtninger om bankernes egen disciplinering og interesse i at skabe et velfungerende og ansvarligt banksystem.
7. Når banker eksempelvis tilbyder langfristede lån eller investeringer, der bliver finansieret via kortfristede lån.
8. Begrebet udviklingsstaten repræsenterer i hovedtræk væsentlige karakteristika ved den sydkoreanske økonomiske udviklingsmodel. Kendetegnende for udviklingsstaten er en systematisk koordinering af ressourcer i samfundet indenfor afgrænsede områder, hvor staten fordrer dens autoritet i sin stræben efter økonomisk vækst og industrialisering (Beeson og Robison 2000: 10-11; Woo-Cumings 1999).

Referencer:

Beeson, Mark og Robison, Richard: "Introduction – Interpreting the crisis" Beeson, Mark, Jayasuriya, Kanishka, Kim, Hyuk Rae, Robison, Richard (red.): *Politics and Markets in the Wake of the Asian Crisis*, London: Routledge, 2000.

Delhaise, Phillipe: *Asia in Crisis – The implosion of the Banking and Finance Systems*, Singapore: John Wiley & Sons, 1998.

Frederick, Richard, Issaksson, Mats og Nestor, Stilpon: "Corporate Governance and Restructuring in East Asia: An OECD Perspective" Ramesh Adhikari og Ulrich Hiemenz (red.): *Achieving Financial Stability in Asia*, Development Centre Seminars, Paris: OECD, 2002.

Goldstein, Morris: *The Asian Financial Crisis: Causes, Cures, and Systemic Implications*, Washington, DC: Institute for International Economics, 1998.

Ito, Takatoshi: "Growth, Crisis, and the future of Economic Recovery in East Asia" Joseph E. Stiglitz og Shahid Yusuf: *Rethinking the East Asian Miracle*, Washington: The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank, 2001.

Kaminsky, Graciela og Reinhart, Carmen: "The Twin Crisis: The Causes of Banking and Balance-of-Payment Problems" *American Economic Review*, vol. 89 nr. 3: 472-500, 1999.

Krugman, Paul: "The Myth of Asia's Miracle" *Foreign Affairs*, vol. 73 nr. 6: 62-78, 1994.

Kim, Samuel: "Korea and Globalization (Segyehwa): A Framework for Analysis" *Korea's Globalization*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Kong, Yan Tan: *The Politics of Economic Reform in South Korea – A Fragile Miracle*, New York, NY: Routledge, 2000.

Krugman, Paul: *Currency crises*, NBER conference report, Chicago, IL: University of Chicago Press, 2000.

Lingle, Christopher: *Asiens lange march mod det globale årtusind*, Viby J: Morgenavisen Jyllands-Postens Erhvervsbøger, 1997.

Lindgren, Carl-Johan, Baliño, Tomás J.T., Enoch, Charles, Gulde, Anne-Marie, Quintyn, Marc og Teo, Lesli: *Financial Sector Crisis and Restructuring – Lessons from Asia*, Paper 188, Washington, DC: International Monetary Foundation, 1999.

Moon, Chung In og Rhyu, Sang-young: "The State, Structural Rigidity, and the End of Asian Capitalism" Beeson, Mark, Jayasuriya, Kanishka, Kim, Hyuk Rae, Robison, Richard (red.): *Politics and Markets in the Wake of the Asian Crisis*, London: Routledge, 2000.

Reisen, Helmut: "Policies for Crisis Prevention" Adhikari, Ramesh og Hiemenz, Ulrich (red.): *Achieving Financial Stability in Asia*, Development Centre Seminars, Paris: OECD, 2000.

Smith, Heather: "Korea" McLeod, Ross H. og Garnaut, Ross: *East Asia in Crisis – From Being a Miracle to Needing One?*, London: Routledge, 1998.

Woo-Cumings, Meridith: *Capital Ungoverned – Liberalizing Finance in Interventionist States*, Ithaca: Cornell University Press, 1997.

World Bank: *The East Asian Miracle: Economic Growth and Public Policy* (New York: Oxford University Press, 1993).

Hvordan skal borgerlige vinde kulturkampen?

I denne artikel spørger Henrik Gade Jensen, hvad der skal til for, at det borgerlige Danmark kan vinde den igangværende værdikamp. Stillet over for en intelligentsia, der i overvejende grad er venstreorienteret, er den store udfordring, hvorledes borgerlige kan erobre den åndelige infrastruktur i samfundet.

Af Henrik Gade Jensen

Stå aldrig til søs! Lad de andre stå! I får stribevis af kors og bånd og stjerner på.

I Danmark kommer sandheden kun frem i revyens viser og denne kendte strofe fra *Admiralens vise* udtrykker det dilemma, som især en borgerlig regering står over.

Hvis en borgerlig minister vil føre borgerlig politik, er det at erklære systemet krig. Hvis en borgerlig minister ikke står til søs, kan mange øretæver undgås. Så glider systemet som det skal.

Asymmetrien mellem højre og venstre i dansk politik viser sig ved, at en socialdemokratisk eller radikal minister mest er succesrig, når vedkommende laver så lidt som muligt. For så er det business as usual. Ligge død mens embedsmænd og interessegrupperne kører geschæften. En borgerlig minister kan også lade stå til, og så kører sagerne problemløst. Kors og bånd vanker. Kun én ting er farligt i dansk politik: at føre aktiv borgerlig politik.

Status quo er efter mange års socialdemokratisk politik, og især efter årtiers venstreorienteret dominans af åndslivet, blevet en hellig ko, som der ikke må rykkes ved. Dem, der før talte om samfundsforandring, hæger i dag om det bestående. Det er helligbrøde at ændre på forholdene.

Den borgerlige regering har aldrig før stået overfor en så massiv modstand i civilsamfundet som i dag. Tidligere borgerlige regeringer har haft sine vælgermæssige forankringer i bestemte sociale lag. Landbruget og erhvervslivet har været civilsamfundets ankerpunkter for Venstre og konservative. Sådan er det ikke mere.

I dag er det civile samfund gennemsyret af en ideologisering, der på bundlinien ender i en uniform afstandtagen til den regering, som Danmark fik i november 2001. Det civile samfund – skoler, uddannelsesinstitutioner, aviser, radio og TV, kirken og mest åbenlyst i kadrebevægelserne kaldet råd og nævn og centre – er blevet ideologiske røgkamre, hvor fra hele samfundet lægges ind i en tæt tåge af bestemte tankesæt.

Det er vist kommet som en overraskelse for de fleste, at samfundets institutioner havde oplevet en sådan »Gleich-

schaltung«¹ gennem 1980erne og 1990erne. En vigtig del af forklaringen er selvfølgelig, at den tidligere borgerlige regering havde kapituleret i kulturkampen under devisen »ideologi er noget bras«. Så er det bare at løbe åbne døre ind.

Men den vigtigste forklaring ligger i generations-aspektet. Dem, der var i 20erne omkring 1968, voksede langsomt op og tog civilsamfundets bastioner i besiddelse som midaldrende. Nu nærmer pensionsalderen sig. Men i mellemtiden er generationerne efter blevet opfostret i ånden. Det skal ikke undervurderes. Der kan i dag ikke mødes kontrære, sprælske, provokerende endsige samfundskritiske tanker på universiteterne. De er sorteret fra på et tidligt stadium eller socialiseret til ukendelighed. Dertil kommer, at kriteriet på videnskabelighed indenfor humaniora og samfundsvidenskab ikke er objektive kriterier, men sensitivitet i forhold til en konsensus.

Et afslørende indblik gav en Gallup-undersøgelse blandt læserne af Magisterbladet, som er fagforeningsblad for 33000 magistre i Danmark. Undersøgelsen, som blev offentliggjort i juni i år, viste, at de højst uddannede i Danmark er ekstremt venstreorienterede. Blandt magistre ville Socialistisk Folkeparti få 20,7 pct. af stemmerne, Enhedslisten 9,0 pct. og Socialdemokraterne 23,3 pct. Tilsammen et mere rødt flertal end den danske befolkning nogensinde har stemt i folketinget. Suppleret af Det Radikale Venstre med 18,9 pct.

Det Konservative Folkeparti ville få sølle 3,6 pct., Venstre 11,8 pct. af stemmerne og Dansk Folkeparti ville snævre sig ind til mikroskopiske 0,2 pct. Det nuværende VKO-flertal nyder altså kun støtte fra ca. 15 pct. af Danmarks højst uddannede. Der er flere, der stemmer på Marianne Jelved end Anders Fogh Rasmussen og Per Stig Møller tilsammen.

14 år efter murens fald sympatiserer ca. en tredjedel af Danmarks magistre sig altså med Socialistisk Folkeparti eller Enhedslisten. Det dobbelte af Venstre, Konservative og Dansk Folkeparti til sammen.

Undersøgelsen rejser en række interessante spørgsmål. Dels hvorfor højtuddannede bliver socialister eller venstreorienterede. Næstformanden for Dansk Magisterforening, Frederik Dehlholm, kom med denne forbløffende forklaring i *Morgenavisen Jyllands-Posten*: »En grundig videnskabelig

uddannelse giver jo indsigt og en evne til selv at tage stilling. Uddannelsen kræver, at man forholder sig kritisk, og så opdager man, at ikke alle de fremstillinger af samfundet, man bliver præsenteret for, holder vand.« (Rubin 2003: 3).

For Frederik Dehlholm er veluddannede mere kritiske, og at være kritisk er identisk med at være venstreorienteret. En afslørende vinduesåbning til årtiers tidsånd. For »kritisk« og »venstreorienteret« har i lang tid været så godt som synonyme. For nogle år siden underviste jeg i faget Ret og Samfund på jurauddannelsen, og en kollega spurgte mig oprigtigt, hvordan man kunne undervise i et kritisk fag, når man ikke var venstreorienteret. Jeg kan ikke huske, hvad jeg svarede, men det var en af de mange situationer, hvor man længtes efter at have to hoveder, så man altid kan ryste på det ene.

Indrømmet har borgerlige idémagere i for lang tid forsømt at eksercere i samfundskritik ud fra de videnskabeligt funderede teorier, som udgør den naturlige baggrund for konservative eller liberalistiske samfundsoptagelser. Eller mere rigtigt er det måske at sige, at det meningsbærende kleresi ikke har været i stand til at se det kritiske perspektiv i f.eks. liberalismen.

Hvis noget er hårdtslående kritik, så er det Ayn Rand eller Friedrich A. von Hayeks forfatterskaber. Thomas Sowell's kritik af alle mulige former for statsligt eller centralt initierede politikker, f.eks. indenfor positiv særbehandling, hører til det ypperste i moderne samfundskritik. Jeg har selv oplevet den mest frugtbare samfundsfilosofiske kritik i gennemgang af Robert Nozicks *Anarchy, State and Utopia* (1974) på universitetet. Det er køllesmækkende kritik, som ingen venstreorienteret nogensinde har hverken kunnet forstå eller formulere. Måske Michail Bakunin, men ikke Karl Marx. »Skal du så i næste semester undervise i *Mein Kampf*?« spurgte en RUC-lektor mig engang, da jeg annoncerede et kursus i Nozick. Man skulle have to hoveder.

Historisk må vi imidlertid konstatere, at i de sidste hundrede år har tendensen været klar. Åndens mestre flokkes på venstrefløjen. Fænomenet er vigtigt at forklare, fordi det er nøglen til at forstå den nuværende regerings problemer i kulturkampen. Hvorfor er borgerlige i defensiven i værdikampen?

En vigtig forklaring gemmer sig i den amerikanske Sovjetforsker Robert Conquests tre love.² Ifølge Conquests første lov er enhver konservativ, når det gælder forhold, som han ved noget om (»Everyone is conservative about what he knows best«). Der hvor vi har en personlig viden, eller »tacit knowledge«, tænker vi borgerligt. Når vi vælger bolig eller skole til børnene, er præferencerne upåvirkede af den enkeltes politiske ideologi.

Som konsekvens af Conquests første lov må socialisme eller venstreorientering tilskrives manglende konkret indsigt, eller rettere: anerkendelsen af den i det personlige liv og i meningsdannelsen. Jeg har som borgerlig ikke svært ved

at blive enig med en SFer eller VSer om, hvilken skole, der er god for børnene. Eller hvor man bor godt. Uenigheden gælder mest relevansen af denne personlige viden.

Eller som George Orwell udtrykte det i 1984 (1948): »I vort samfund er de, der har den største viden om, hvad der foregår, samtidig dem, der har sværest ved at se verden, som den virkelig er. I almindelighed gælder, at jo større begavelsen er, desto større er selvbedraget; jo mere intelligente folk er, jo mindre sund fornuft er de i besiddelse af.«

Abstrakt er det let at indrette samfundet. Den intellektuelle rykker i egen indbildning rundt med borgerne som om de var skakbrikker, som Adam Smith skrev. Og der tænkes ikke på, at brikkerne i det virkelige samfundsspil har borgerne sine egne bevægeprincipper forskellige fra dem, som politikerne måtte forsøge at tvinge nedover borgerne.

Den mest relevante i tidens kulturkamp er Conquests anden lov. Frit oversat vil alle organisationer over tid blive venstreorienterede (»Any organization not explicitly right-wing sooner or later becomes left-wing«). Undtagelsen er de få, der har indbygget modhager herimod.

Conquests anden lov er en af de mest skæbnesvangre for den borgerlige regering. Man må stort set regne med, at alle græsrodsorganisationer, NGOere, eksperter, kirkelige og religiøse samfund, ornitologer og dyreetikere altid vil ende op med en holdning, der stiller krav til samfundet, som ikke behøver at have nogen sammenhæng med det realiserbare og rimelige. Og alle personer, der ikke på forhånd er immuniseret mod socialisme og kulturradikalisme, vil ende med at lefle for en folkesocialist.

Det civile samfund er og vil i dag være venstreorienteret. Fordi de typisk bygger på sindelagsetik, hvor alene hensigten bliver afgørende. Mod den gode hensigt i form af miljøet, freden, integrationen og medmenneskeligheden er det meget vanskeligt at argumentere.

Roden til meget af det her ligger symbolsk gemt i NGO-begrebet og ideologien. En Non Governmental Organization er, som ordet siger, en ikke-statslig/ikke-offentlig bevægelse. Samtidig lever alle NGOere stort set ene og alene af det offentlige eller offentligt regulerede tilskud. Dvs., at der er politiske aktører på markedet, som udtaler sig slagkraftigt og får vid adgang til at markere synspunkter, f.eks. i FN-regi, men som samtidig er uden noget ansvar og nogen forpligtelse. De kan bare kræve eller klynke – alt efter sagen.

Samtidig har det politiske system i Vesten i stigende grad bevæget sig væk fra det traditionelle repræsentative demokrati til det såkaldte deltagende eller partcipatoriske demokrati, hvor græsrodder hæves til særlige bærere af demokratiske eller folkelige dyder.

Tænk på kontrasten til det, der traditionelt kaldes folkelige bevægelser tilbage fra 1800-tallet. Højskolerne, friskolerne, skytte- og idrætsbevægelserne og de kirkelige bevægelser

var i vid udstrækning vendt mod staten eller i hvert fald uafhængige af staten. Det gjaldt om at etablere selvstændige eller autonome institutioner. Offerviljen var enorm.

Udviklingen væk fra selvberoenheden og hen mod statsfinansieringen medfører som naturlov, at bevægelser og organisationer genererer venstreorienterede holdninger i form af mere tilskud, fred, naturbevarelse som et absolut og uafvigeligt princip.

Når en person kaldes en aktivist, er vi ikke i tvivl om, hvor personen befinder sig i det politiske spektrum, skrev Hans Hauge engang: »For at være engageret, aktiv, aktivist er at være venstreorienteret... Hvis man er aktiv på højrefløjen, er man absolut farlig« (Hauge 2002). Den venstreorienterede aktivist placerer sig i en uskyldig offer-position og stiller krav til offentlige myndigheder. Staten har pligten og bevisbyrden, vi græsrodter har retten og uskylden.

Hvordan dette skema ændres, er svært at sige. Der skal før eller siden gøres økonomisk og ideologisk op med NGO-begrebet. Men det er ikke nok. Kirker og religiøse samfund fungerer i dag som en slags venstreorienterede frontorganisationer, mere i udlandet end i Danmark, hvor folkekirkens struktur besværliggør politiseringen.

Den italienske socialist Antonio Gramsci er blevet berømt for at hævde, at revolutionen ikke går gennem økonomiske omvæltninger, som den traditionelle marxisme hævder, men gennem en erobringen af hegemoniet, dvs. den åndelige infrastruktur i samfundet. Det er i skoler, uddannelsesinstitutioner, medier, kirken osv. at meningsdannelsen udbredes. Gramsci har ret. Det er dér kampen står om magten i samfundet. Og tidshorisonten er generationer.

Venstrefløjen i dag er kun klicheer og jargon. Den videnskabelige underbygning i form af tunge marxistiske teorier om arbejdsverdi, tredjeverdensteorier om udbytning, freudianiske teorier om sex og samfund er alle borte.

De er afløst af kapitulations-videnskab som postmodernisme, dekonstruktivisme, diskursteori, denationalisme, multikulturalisme osv., men de er sagligt så tynde, så det kan være svært for et menneske med sund fornuft at holde masken, mens de foredrages. Men det er ikke nok til at demaskere dem. Intellektuelle kan tro på alt muligt, når det fremstår som progressivt.

Men derfor skal de nye teories indflydelse ikke undervurderes. De udgør den teorihorisont, som skal bekræftes for foreløbig hver ny karriere-bevidst student på de højere læreruddannelser. På den måde reproduceres tankestrømninger, og forældede paradigmer får lov at sætte rammen for den offentlige diskurs.

Viggo Hørup sagde engang om grundtvigianerne, at de er så meget jargon, at hvis man vender dem af med jargonen, bliver der ikke noget tilbage. Det samme gælder enhver tids

åndsmonopolister. Deres fraser bliver tomme, så når auraen er gået af de fine ord, står de nøgne som kejseren.

Tænk på vores tids smagsdommere og åndspaver. Da de positive ord som »arbejderklassen« og »socialisme« virkede som ligegyldige overleveringer, begyndte de negative skældsord: »højreorienteret«, »racist« osv. Men den jargon er også snart udlevet og så bliver der ikke mere tilbage. Ordenes magt mister sit tag i sindene. Fråden bliver tør. Ånden skifter retning.

Det er på tide, at borgerlige står til søs og kæmper på ideologernes våde vand.

Noter:

1. »Gleichschaltung« betyder ensretning eller nivellering og betegner – også internationalt – den proces, hvor et helt samfund uniformeres i en bestemt ideologisk retning. Nazificeringen af det tyske åndsliv op til 1933 og som for universiteterne var en autonom proces ledet af studenterne og fuldbragt allerede i 1932, er det mest kendte eksempel herpå. Men også det pludselige skifte i årene efter 1968 i den vestlige verden må betegnes som en Gleichschaltung i sit ensartede præg på tværs af landegrænser.
2. Robert Conquests "three laws of politics":
  1. Everyone is conservative about what he knows best
  2. Any organization not explicitly right-wing sooner or later becomes left-wing
  3. The simplest way to explain the behavior of any bureaucratic organization is to assume that it is controlled by a cabal of its enemies

Referencer:

Hauge, Hans: »Ind-i-mellem venstre og højre« Carsten Fenger-Grøn (red.): *Højre eller venstre? 12 bud på en retning for fremtidens politik*, København: Tiderne Skifter, 2002.

Nozick, Robert: *Anarchy, State and Utopia*, New York: Basic Books, 1974.

Orwell, George: *1984*, 1948.

Rubin, Jakob: »Holdninger: Danske magistre stemmer rødt« *Morgenavisen Jyllands-Posten*, 1. sektion 3, 20. juni, 2003.

Bog anmeldelse

Lars Christensen: *Milton Friedman – en pragmatisk revolutionær (Økonomiens konger)* København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2002, x + 95 sider, kr. 150, medlemspris kr. 120.

Af Nicolai Juul Foss

Lars Christensens 95 sider korte (og med små sider) introduktion til Milton Friedman er udkommet i en serie med den noget aparte titel *Økonomiens Konger*. Den er under redaktion af professor Jesper Jespersen fra Roskilde Universitetscenter. Serien omfatter foruden introduktionen til Friedman, introduktioner til Adam Smith, David Ricardo, Karl Marx og John Maynard Keynes. Kuriøst nok er også den ret så marginale figur John Kenneth Galbraith, der stadig af vankundige journalister omtales som en »ledende økonom«, medtaget. Som Galbraiths eksempel antyder, er der ved valget af økonomer givetvis skelet en del til, hvem ikke-økonomer kan antages at have hørt om og måske vide lidt om. For at forstå moderne økonomisk teoris indhold var der nok en del andre økonomer, det var væsentligt vigtigere at portrættere (f.eks. Paul Samuelson, Kenneth Arrow, Kaldor Hicks og Ronald Coase – eller Joseph Schumpeter og Friedrich von Hayek).

En af de (få) økonomer, som både er kendt af ikke-økonomer og som har været afgørende vigtig for moderne økonomis udvikling er Milton Friedman. Offentligheden kender desværre overvejende Friedman gennem den venstreorienterede journalistiks optik, hvor ikke mindst Friedmans angivelige konsulent-virksomhed for den chilenske diktator general Augusto Pinochet har været trukket frem gang på gang. Denne cirkus-krikke får Lars Christensen effektivt aflivet, idet han påpeger, at Friedmans engagement med den chilenske junta begrænsede sig til et enkelt møde med Pinochet, og at de såkaldte »Chicago boys« i øvrigt primært var uddannet af Arnold Harberger.

Fagøkonomer vil kende Friedman som manden bag hypotesen om den permanente indkomst, den lodrette (eller forventningsudvidede) Philips-kurve, doktrinen om fast pengemængde-vækst som målsætning for centralbanken, et tidligt advokatur for flydende valutakurser, kritik af stabiliseringspolitik, kontroversiel monetær historie, og meget andet. Ikke mindst vil de kende ham som hovedkraften i den monetaristiske modrevolution. der gennemgås over otte korte og klare kapitler i Lars Christensens bog. Som Christensen nævner, er Friedman også en særdeles habil teoretisk statistiker, der bl.a. har skrevet sammen med selveste Leonard Savage. Friedman har, som det vil være dette tidsskrifts læsere bekendt, endelig det fortrin at være en relativt hardcore libertarianer. Det er dog overvejende Friedmans økonomiske bidrag Lars Christensen beskæftiger

sig med, idet han med rette påpeger at Friedman ikke rigtig har forsøgt sig som politisk filosof.

Christensens Friedman-portræt er koncist og velskrevet. Det er åbenbart, at forfatteren nærer stor beundring for Friedman, og måske har det været medvirkende til, at meget af kritikken af Friedman ikke er medtaget (det kan selvsagt også skyldes pladshensyn). Ganske meget af bogens indhold vil være økonomistuderende og -kandidater velkendt. For denne anmelder var størstedelen af bogen et deja vu i forhold til undervisningen i makroøkonomi på Københavns Universitet for snart 20 år siden. Det skal ikke tages som en kritik, men blot som en understregning af slagkraften og levedygtigheden af Friedmans økonomiske tænkning.

En af bogens styrker er, at Lars Christensen formår at sammenbinde ganske mange af Friedmans bidrag. For eksempel kædes hypotesen om permanent indkomst elegant, og selvfølgelig helt korrekt, sammen med Friedmans arbejde med pengeefterspørgsels-funktionen og med monetarismen. Christensen kunne dog have gjort endnu mere ud af at understrege sammenhængene i Friedmans tænkning – for eksempel kunne han have vist hvordan Friedmans metodologiske instrumentalisme (dvs. at teorier kun er instrumenter til forudsigelse) forklarer hans skepsis overfor at gøre meget ud af transmissionsmekanismen (dvs. mekanismerne mellem pengemængdeændringer og effekterne på reale og nominelle variable).

Det er klart, at med så kort en præsentation vil der være mangler i fremstillingen. En åbenbar mangel er, at det ikke rigtig kommer frem, hvorfor inflation egentlig er et problem. Man kan argumentere, at med Friedmans ret så primitive version af kvantitetsteorien (primitiv sammenlignet med f.eks. Robert Lucas' version i artiklen »Expectations and the Neutrality of Money« (1972)), hvor pengene med Friedmans egen metafor strøs jævnt ud over økonomien som fra en helikopter, er det ikke helt ligetil at demonstrere velfærdskonsekvenser af inflation, der går ud over den trivielle »tax on real balances«. Der kunne her have været kontrasteret med de østrigske eller nyklassiske konjunkturforklaringer, der lægger meget mere vægt på penge-injektioners relative prisseffekter. En anden mangel er, at der nogle gange refereres for ukritisk. Det gælder ikke mindst i diskussionen af Friedmans metodologiske overvejelser i det berømte essay »The Methodology of Positive Economics« fra 1953. Der er næppe længere nogen, som vil forsvare Friedmans radikale argument om, at teorier aldrig skal vurderes på realismen af deres forudsætning, men kun på deres evne til at forud-

sige. Og det berømte argument, at naturlig selektion i markedet sikrer, at kun profitmaksimerende adfærd vil overleve er desværre rent vrøvl, empirisk såvel som teoretisk. Der er også enkelte småfejl i bogen. For eksempel siges det, at »[v]idenskabsteori er læren, om hvordan man bør bedrive videnskab» (19). Det er efterhånden længe siden nogen har stået for dette synspunkt - videnskabsteori er i dag helt overvejende deskriptiv. Abraham Wald var ikke polak, men ungare (7). Ragnar Nurkse var fra Estland og ikke Norge (79).

Ovenstående kritik skal ikke overskygge, at der her er tale om et bidrag, som klart og velskrevet resumerer de vigtigste bidrag fra en økonom, der har haft stor og radikal indflydelse ikke blot på sin disciplin, men også på praktisk politik i hele verden (bogens undertitel er således meget velvalgt).

Referencer:

Friedman, Milton: "The Methodology of Positive Economics" Milton Friedman: *Essays in Positive Economics*, Chicago: University of Chicago Press, 1953.

Lucas, Robert: "Expectations and the Neutrality of Money" *Journal of Economic Theory*, vol. 4 nr. 2: 103-124, 1972.

Bidragydere til dette nummer

Lars Christensen (f. 1971) er cand.polit. fra Københavns Universitet, ekstern lektor ved Institut for Statskundskab, Københavns Universitet og senioranalytiker i Danske Bank. Han sidder i redaktionen af dette tidsskrift.

Nicolai J. Foss (f. 1964) er cand.polit. fra Københavns Universitet og ph.d. fra Handelshøjskolen i København. Han er professor ved Handelshøjskolens Institut for Ledelse, Politik og Filosofi.

Henrik Gade Jensen (f. 1959) er mag.art. i filosofi fra Københavns Universitet. Han er en ofte brugt foredragsholder, ligesom hans debatindlæg kan læses i en række dagblade og tidsskrifter. Han var indtil for nylig pressesekretær i Kirkeministeriet.

Pernille Johansson (f. 1976) er cand.scient.pol fra Københavns Universitet. Hun har tidligere arbejdet som handelsmedarbejder for det danske udenrigsministerium i Kina og som projektansvarlig i en internationalt orienteret virksomhed. I dag arbejder hun som projektleder på effektiviserings- og digitaliseringsprojekter. Siden februar 2001 har hun været sekretær for selskabet Libertas og er nuværende præsidiemedlem.

David Karsbøl (f. 1977) er cand.polit. fra Københavns Universitet og ansat i Saxo Bank. Han er tidligere sekretær for selskabet Libertas og nuværende præsidiemedlem. Han er en af initiativtagerne til Den Danske Skatteborgerforening. Tidligere har han været aktiv i Venstre og Venstres Ungdom.

Den synlige hånd

Lokalisme som politisk strategi

Af David Karsbøl

Alt tyder på, at Anders Fogh Rasmussen har ødelagt regeringens vigtigste muligheder for at foretage liberale manøvrer ved at give for mange løfter til vælgerne. Hold hvad du lover, og lov ikke særligt meget er en tveægget strategi. Det kan godt være, at man derved kan beholde regeringsmagten, men man får ikke lavet det, man er kommet efter (hvis man vitterlig har en liberal observans). Når nu man derfor ikke kan træffe de ubehagelige politiske beslutninger selv, hvorfor så ikke lade vælgerne gøre det selv?

Som den forrige modtager af Adam Smith-prisen, Gerard Radnitzky har beskrevet det i artiklen *The EU: the European Miracle in reverse* fra 2002, kan den europæiske oplysningstid og frihedsidealerne forklares ved en intens landekonkurrence i middelalderens Europa, hvor små fyrstendømmer og monarkier blev tvunget til at opkræve lave skatter og behandle deres borgere ordentligt, hvis de ikke ville tabe terræn til deres politiske modstandere. Fredelige migrationer eller fjendtlige overtagelser – jævnfør middelalderens 'fejderet' – var de væsentligste mekanismer, som sikrede en hård konkurrence og derfor en udtalt og historisk enestående respekt for den private ejendomsret og individuel selvbestemmelse.

Siden den almindelige valgrets indførelse og udbredelsen af demokratiet, er de europæiske stater vokset, og beslutningskompetencen centraliseret i en dramatisk grad, hvilket har kulmineret i dannelsen og udbygningen af EU. Bureaukrater og politikere arbejder i dette socialdemokratiske tusindårsrige på at kartellisere statslige ydelser og skatteopkrævning, som effektivt vil hindre en sund konkurrence mellem de politiske enheder. Taberen er den menige EU-borger, hvis indsigt i EU-anliggender indskrænkes i takt med udvidelsen af EUs virke, hvorfor hans muligheder for indflydelse samt incitamenter til samme tilsvarende eroderes. Resultatet er *empire building* og bureaukrati, der er *run amok*.

Det gælder altså om at gå den modsatte vej. Det gælder om at skabe små, selvstændige politiske enheder, som borgerne har mulighed for at påvirke og overskue. Det gælder om at genindføre det kommunale selvstyre, så kompetencen til at definere og bestemme serviceniveauet igen tildeles de respektive kommuner. De kommunale udligningsordninger bør om ikke afskaffes, så stækkes kraftigt, så overførslerne mellem kommunerne ikke står

i vejen for incitamentet til at tilvejebringe en effektiv service for landets borgere.

Det bør være op til den enkelte kommune at afgøre, hvor stor bistandshjælpen skal være, hvor meget hjemmehjælp kommunens borgere har ret til, hvordan lokalplanerne indrettes (hvis der skal være sådanne), hvilke miljøkrav borgere og virksomheder stilles etc.

I liberale øjne er lokalisme som politisk strategi en klar fordel. Landets borgere gives muligheder for at slutte sig sammen i fællesskaber, som afspejler deres interesser i størst mulig grad. Liberale vil flytte til liberale kommuner, og kollektivister vil flytte til kollektivistiske kommuner.

Vores indsigt fortæller os, at med tiden vil de liberale kommuner klare sig bedst, og kollektivisterne vil blive nødt til at lade sig inspirere til at reformere deres kommuner i liberal retning (analogt til middelalderens reaktionære fyrstendømmer), fordi privat ejendomsret ganske enkelt genererer mere effektive løsninger end planøkonomi.

Lokalisme er en strategi, som medvirker til at udstyre både borgere og beslutningstagere i det offentlige til at finde på bedre og billigere (dvs. mere liberale) løsninger. Beslutningstagerne, fordi deres skattegrundlag og magt bl.a. vil blive eroderet med for mange sociale tabere. Borgerne, fordi de i højere grad vil få indflydelse på de afholdte udgifter og skatterne.

Men man kan gå videre endnu. Middelalderens fejderet var et militært – og derfor ineffektivt – middel til at hævde borgernes interesser over for deres fyrste. Kapitalismens svar herpå må være kapitalmarkedets fjendtlige overtagelser af virksomheder. Hvis kommuners selvstyre respekteres i så stor en grad, at borgerne kan træffe valg om at udstykke kommunens værdier på aktier, vil man kunne få egentlige private bystater, hvis ledelsers incitamenter ikke adskiller sig nævneværdigt fra øvrige private virksomheder. En privat kommunalbestyrelse vil altså i en sådan situation blive udstyret med et ekstra incitament til at tilvejebringe en ordentlig service. Ellers vil aktierne blive opkøbt af dygtigere entreprenører, som vil fyre den inkompetente ledelse.

Regeringen kan føle sig fri til at benytte ideen.